

Kristine Heitlo

Bygningsarven er truet

Hvilke muligheter gir kulturminneloven § 25, andre ledd, til bedre bevaring av eldre bygninger?

Masteroppgave i Kulturminneforvaltning

Veileder: Aud Mikkelsen Tretvik

Mai 2019

Kristine Heitlo

Bygningsarven er truet

Hvilke muligheter gir kulturminneloven § 25, andre ledd, til bedre bevaring av eldre bygninger?

Masteroppgave i Kulturminneforvaltning
Veileder: Aud Mikkelsen Tretvik
Mai 2019

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

Forsidebilde: Somme vil rive - andre vil bevare. 1991.

Tillatelse fra Eldbjørg Ribe til å bruke å bruke illustrasjon.

Link: <https://www.miljolare.no/tema/kulturminner/artikler/bygningsvern.php> (hentet 25.04.19)

Abstract

This study examines how the Norwegian cultural heritage law § 25, second section, protects old and valuable buildings in Norway. The paragraph was expanded in the year 2000 to include all types of buildings built before 1850. The purpose of this paragraph was to decrease the loss of old buildings by protecting them against being torn down or going through significant changes. According to staff at Trøndelag county administration the paragraph is not working after its intentions. To examine this, I tried to find the purpose of the paragraph. I also went through old cases and interviewed staff that use the paragraph to find out how it works in real life. The results show that the paragraph is not protecting old buildings as well as it should be. The great transformation in Norway in the late 19th century started around 1850, but a lot of the big changes occurred later, and the architecture changed unevenly. Based on these results I think that by changing the date from 1850 to 1900 the paragraph will serve the purpose better. There is also an important relationship between local knowledge about cultural heritage and the preservation of old buildings that needs to be stronger.

Forord

Jeg bestemte meg tidlig i prosessen for at temaet for oppgaven måtte omfatte bygninger, da det var hovedårsaken til at jeg valgte kulturminneforvaltning i utgangspunktet. Mine foreldre har alltid uttrykt stor interesse og glede for arkitektur og bygningsvern. Vi har hatt mange gode og engasjerende debatter om byplanlegging, tilpasning og forvaltning. Deres prosjekt med å restaurere en bygning i Levanger sentrum har også vært lærerikt og spennende, og gitt meg innsikt i tiltakshavers side av saken. En annen viktig inspirasjon for meg var faget KUH1019 – arkitektur og stilhistorie med foreleseren Margrethe C. Stang, som er en karismatisk formidler med spennende meninger og massevis av kunnskap. Hun lærte meg å se på bygninger på en annen måte. Takket være Michael Kahn, og hans engasjerende forelesninger, ble jeg også interessert i juss og arealplanlegging gjennom studiet.

Mange fortjener en stor takk. Uten deres støtte og oppmuntring hadde ikke dette prosjektet vært mulig å gjennomføre. Jeg vil takke min veileder gjennom prosjektet, Aud Mikkelsen Tretvik ved NTNU. Hun var til stor hjelp, både for oppgaven og oppmuntring. Jeg vil også takke alle ansatte jeg møtte hos Trøndelag fylkeskommune. Praksisperioden hos de var svært verdifull og lærerik, og denne oppgaven hadde ikke blitt til uten dem. En varm takk til Hilde Arna Tokle Yri, som har fungert som veileder under både praksis og masteroppgave. En spesiell takk til alle de som har hjulpet meg ved å lese gjennom oppgaven, og gi konstruktive og viktige tilbakemeldinger. Til slutt må jeg også takke de som tok seg tid til å være med på intervjuene mine. Deres tanker og synspunkter hjalp meg mye når jeg skulle finne ut hvordan paragrafen fungerer i praksis.

Den aller største takken går til min aller nærmeste. Hjertelig takk til min samboer, Lasse Woll Juberg, for all oppmuntring og støtte under skriveprosessen, særlig i de periodene hvor inspirasjonsbrønnen var tom.

Innholdsfortegnelse

Abstract	vi
Forord	vii
Kapittel 1: Introduksjon	1
<i>Bakgrunn og formål</i>	1
<i>Tema</i>	1
<i>Problemstilling</i>	1
<i>Struktur og oppbygging</i>	2
Kapittel 2: Metode	4
<i>Utvalgsmetode</i>	4
<i>Forskningsmetode</i>	5
<i>Kildemateriale</i>	5
<i>Metodekritikk</i>	6
Kapittel 3: Hvorfor bevare eldre bygninger?	8
<i>Historie</i>	8
<i>Nasjonale mål</i>	8
<i>Verneverdier</i>	9
Kildeverdi	9
Opplevelsesverdi	10
Bruksverdi	11
<i>Virkemidler</i>	11
<i>Bygningsarven er truet</i>	12
<i>Eierne er nøkkelen til god bevaring</i>	13
<i>Miljøperspektivet</i>	14
Kapittel 4: Formålet med paragrafen	16
<i>Bakgrunnen for kulturminneloven § 25</i>	16
<i>Reaksjoner</i>	18
<i>Om paragrafen</i>	18
Kapittel 5: Oppfølging av tidligere saksbehandling ved Nord-Trøndelag fylkeskommune fra 2016/17	21
<i>Ulike typer tiltak</i>	21
Restaurering	21
Tilbygg	22
Riving	24
<i>Alder</i>	26
<i>Kommunene og lokal verneverdi</i>	27
<i>Hvilken type bevaring oppfordrer paragrafen til?</i>	28
Kapittel 6: Hvordan fungerer paragrafen i praksis?	30

<i>Forvaltningspraksis i Trøndelag fylkeskommune</i>	30
Behandler eller prioriterer fylkeskommunene sakene på samme måte?	30
Tror du kommunene sender inn alle sakene?	32
Hvordan kommer bot/straff til å fungere?	33
Burde paragrafen gjelde for alle bygninger opp til 1900-tallet? Hvorfor/hvorfor ikke?	34
Forbedringspotensial	34
<i>Forvaltningspraksis i utvalgte kommuner</i>	35
Stjørdal kommune	35
Inderøy kommune	36
Konklusjon	36
Kapittel 7: Forbedringspotensial	38
Anmeldelse	38
Endre årstall fra 1850 til 1900	39
Kapittel 8: Konklusjon	42
Vår bygningsarv er unik	42
Paragrafen	42
Undersøkelsene og forbedringspotensial	43
Avsluttende betraktninger	45
Kilder	46
Bøker og tidsskrifter	46
Nettsider	46
Lover/forskrifter/stortingsmeldinger	49
Arkivmateriale	49
Intervjuobjekter	49
Liste over forkortelser	50
Vedlegg	51
Vedlegg 1: Intervjuspørsmål	51
Vedlegg 2: Oversikt over intervjuobjekt.	52
Vedlegg 3: Hvordan finne saker i Trøndelag fylkeskommune sitt digitale arkiv.	53
Vedlegg 4: Tabell med kml § 25 saker fra tidligere Nord-Trøndelag fylkeskommune	57

Kapittel 1: Introduksjon

Bakgrunn og formål

Masteroppgaveprosjektet tar sikte på å finne ut hvilke muligheter kulturminneloven (kml) § 25, andre ledd, gir for bedre bevaring av eldre bygninger. Ved lovendringen i år 2000 ble meldeplikten i kml § 25 utvidet til å omfatte alle typer bygninger og anlegg bygd før 1850. Bakgrunnen for endringen var behovet for å begrense tapet av bygninger fra denne perioden. Tilføyelsen skulle også gjøre det enklere for fylkeskommunen å verne og beskytte viktig bygningsarv mot riving eller vesentlig endring. Målet med oppgaven er å finne ut om paragrafen har ført til en effektiv og systematisk saksbehandling, og om flere eldre bygninger blir bevart. Trøndelag fylkeskommune synes det er en vanskelig paragraf å anvende, blant annet fordi de ikke får tilsendt alle sakene fra kommunene og deres uttalelse gjør ofte liten forskjell.¹ Dette har noen steder resultert i at kml § 25 saker blir nedprioritert, noe som gjør oppgaven faglig interessant og dagsaktuell for kulturminneforvaltningen. Oppgaven er skrevet fra en kulturminneforvalter sitt perspektiv.

Tema

Oppgaven skal fokusere på kulturminneloven § 25, andre ledd, som omhandler meldeplikt for offentlige organer

«Kommunen plikter å sende søknad om riving eller vesentlig endring av ikke fredet byggverk eller anlegg oppført før 1850 til vedkommende myndighet senest fire uker før søknaden avgjøres. Vedtak om riving eller vesentlig endring av slike byggverk og anlegg skal umiddelbart sendes vedkommende myndighet, dersom denne myndigheten har uttalt seg mot riving eller vesentlig endring.»

Problemstilling

Hvilke muligheter gir § 25, andre ledd, i kulturminneloven til bedre bevaring av eldre bygninger?

¹ Gunn Hege Lande. Intervju på hennes kontor (18.03.19).

Hovedmålet mitt med masteroppgaven er å finne ut om kml § 25, andre ledd, har resultert i at flere eldre bygninger blir bevart. For å finne svar på dette skal jeg også se på noen underspørsmål:

- Hvorfor bevare eldre bygninger?
- Hva var formålet med paragrafen?
- Hvordan fungerer paragrafen i virkeligheten?
- Er det noe forbedringspotensial ved paragrafen?

Struktur og oppbygging

Oppgaven kan grovt deles inn i to ulike deler. Kapittel 3 og 4 består av en teoretisk drøfting av hvorfor det er viktig med bygningsvern. Kapittel 5, 6 og 7 består av ulike typer undersøkelser for å finne ut hvordan paragrafen fungerer i praksis. Nedenfor kommer en kort beskrivelse av innholdet i hvert enkelt kapittel.

Kapittel 2 tar for seg min utvalgsmetode, forskningsmetode, kildemateriale og metodekritikk. Dette vil vise hvordan og hvorfor jeg valgte å gjøre oppgaven på denne måten, samt vurdere hva som kunne vært gjort annerledes.

I **Kapittel 3** skal jeg forsøke å svare på hvorfor vi bør bevare eldre bygninger, gjennom å se på historien til forvaltningen, nasjonale mål og ulike verneverdier. Jeg har valgt å trekke inn noen eksempler som viser at bygningsarven er truet, samt vurdere hva som er nøkkelen til god bevaring. Til slutt skriver jeg om kulturminneforvaltningens rolle og betydning i det grønne skiftet.

Kapittel 4 er en teoretisk innføring i kml § 25. Her har jeg valgt å starte bredt, med definisjonen av et kulturminne og kulturminneloven, før jeg snevrer det inn til kml § 25, andre ledd, som oppgaven handler om.

Kapittel 5 består av en gjennomgang av tidligere saker fra 2016 og 2017 i tidligere Nord-Trøndelag fylkeskommune. Målet med kapittelet er å finne ut hvordan paragrafen fungerer i praksis. I begynnelsen av kapittelet har jeg delt inn sakene i tre kategorier; restaurering, tilbygg og riving. I resten av kapittelet ser jeg blant annet på lokal verneverdi og hvilken type bevaring paragrafen legger opp til. Alt dette er basert på inntrykket jeg fikk under og etter undersøkelsen av sakene.

Kapittel 6 er basert på intervju med saksbehandlere ved Trøndelag fylkeskommune og kommunale byggesaksbehandlere i noen utvalgte kommuner. Målet med intervjuet er å finne ut om deres forvaltningspraksis og tanker rundt paragrafen.

I **Kapittel 7** vil jeg vurdere om det finnes et forbedringspotensial ved paragrafen, som kan føre til bedre bevaring av eldre bygninger. Her vil jeg drøfte innføringen av anmeldelse, og om det ville gjort noen forskjell å endre årstallet i paragrafen til å gjelde for alle SEFRAK-registrerte bygninger.

Kapittel 2: Metode

Utvalgsmetode

Jeg valgte å skrive om saker fra det som tidligere var Nord-Trøndelag fylkeskommune, noe som var naturlig siden det var praksisplassen min. Under praksisen brukte jeg omtrent halve tiden på å vurdere ulike kml § 25 saker, men de var i hovedsak fra 2018. Jeg valgte ikke å skrive om saker fra 2018, da noen av disse sakene ikke var ferdigbehandlet på starten av 2019. I utgangspunktet tenkte jeg bare å skrive om sakene fra 2017, men ble etter hvert nødt til å inkludere 2016 for å få nok datagrunnlag i undersøkelsen. I en periode vurderte jeg å undersøke flere fylkeskommuner, men fant ut at det ble for stor en arbeidsmengde i forhold til hvilken betydning det ville ha for oppgaven.

Ved utvelgelsen av intervjuobjekter var det naturlig å velge tidligere Nord-Trøndelag fylkeskommune. Gjennom praksisen der hadde jeg allerede fått innblikk i deres syn på paragrafen. I tillegg valgte jeg å inkludere tidligere Sør-Trøndelag fylkeskommune, ettersom at Nord- og Sør-Trøndelag hadde relativt ulik forvaltningspraksis før sammenslåingen. Derfor kan de brukes for å vise regionale og individuelle forskjeller i saksbehandlingen. Tidlig i prosessen tok jeg kontakt med Riksantikvaren, men de mente at de hadde lite å tilføye oppgaven, samt at de var opptatt med den pågående regionreformen. Jeg rådførte meg også tidlig med jurist Michael Kahn, som kom med mange gode og nyttige råd om utformingen av oppgaven.

Det er viktig for oppgaven å få inn kommunens synspunkt på paragrafen. Jeg valgte å intervju byggesaksbehandlere i bare to kommuner på grunn kombinasjonen av arbeidsmengde, at det var en liten del av oppgaven og at ansatte i kommunene delvis trengte litt overbevisning for å være med på noe som ikke var lovpålagt. Første kommune var Stjørdal, som sto for 25 % av alle sakene som ble sendt inn i 2016/17. Det virket på forhånd som at de hadde et godt system for å fange opp kml § 25 saker, og at de i stor grad ble videresendt til fylkeskommunen. Den andre kommunen jeg intervjuet, var Inderøy kommune. Dette var en tilfeldig utvalgt kommune blant de resterende kommunene som ikke hadde sendt inn noen saker i 2016/17. Inderøy har også relativt mange eldre bygninger til å være en liten kommune. I en lang periode vurderte jeg også å ta kontakt med noen av eierne i sakene, for å høre om deres synspunkt om paragrafen. Etter råd fra Trøndelag fylkeskommune valgte jeg å ikke gjennomføre dette.

Forskningsmetode

I undersøkelsen av sakene startet jeg med å lage en tabell for å få oversikt. Det var stor variasjon i mengden materiell i sakene, alt fra en kort beskrivelse til en fullstendig undersøkelse. Jeg delte inn tabellen etter kommune, alder, bygningstype, type søknad, tilstand, vurdering og sluttresultat. Denne tabellen hjalp meg med å få en god oversikt over sakene, og ligger vedlagt (vedlegg 4). Gjennom undersøkelsene fikk jeg mange ulike inntrykk, som jeg undersøker i resten av oppgaven. I ettertid viste det seg at én av bygningene i Nærøy ikke var gammel nok til å gjelde under kml § 25, og én bygning i Snåsa fantes det for lite opplysninger om til å vurdere. Likevel har jeg valgt å inkludere dem i oppgaven for å vise variasjonen i sakene fylkeskommunen mottar i denne forbindelse.

Målet med intervjuene var å gjennomføre det på en kvalitativ måte, gjennom faste spørsmål og uten noen form for styring fra intervjuerens side. Intervjuene ble planlagt slik jeg la frem et hovedspørsmål, og deretter lot intervjuobjektet fritt reflektere rundt dette. På denne måten fikk jeg også svar på en del ting som jeg ikke hadde tenkt over tidligere. Ett av intervjuene ble gjennomført hos fylkeskommunen, mens de tre andre ble gjennomført over telefon.

Intervjuene varierte i tid mellom femten minutter og opp til én og en halv time. Alle intervjuobjektene fikk tilsendt spørsmålene på forhånd etter deres eget ønske. I Intervjuet med saksbehandlerne med ansvar for nyere tids kulturminner i fylkeskommunen valgte jeg å forkorte noen ord, som gjorde avsnittet mer oversiktlig. Nord-Trøndelag med «nord», Sør-Trøndelag med «sør» og felles mening mellom de to saksbehandlerne er merket med Trøndelag fylkeskommune.

Kildemateriale

I **Kapittel 3** har jeg søkt mye inspirasjon fra boken *hus til bry – kulturarvens kår i Norge* av Else Sprossa Rønnevig, der hun og 31 medforfattere drøfter dagens situasjon innen bevaring. Boken har sitt utspring i frustrasjonen over dagens vernepolitikk, hvor bygdemiljøer og bystrøk trues av riving på grunn av blant annet fortetting. Jeg har også fått mye hjelp fra Riksantikvarens ulike strategier for by og kommune.

Kapittel 4 er i hovedsak basert på odelstingsproposisjon nummer 50 (1998-1999), innstillinger til Odelstinget nummer 24 (1999-2000) og beslutning i Odelstinget nummer 35 (1999-2000). Disse er tilgjengelig på nettsiden til regjeringen. Noen andre viktige kilder er

kulturminneloven, Michael Kahn sin bok *lærebok i kulturminnerett* og Jørn Holme sin bok *kulturminnevern – lov, forvaltning og håndhevelse*.

I **Kapittel 5** ble Riksantikvaren sin nye strategi for arbeid med kulturarv i kommunene, som kom under skrivingen av masteroppgaven, en veldig viktig kilde. Denne spilte en stor rolle for hele oppgaven, men spesielt i dette kapittelet om undersøkelsene av kml § 25 sakene.

Kapittel 6 inneholder intervju med to saksbehandlere ved Trøndelag fylkeskommune, og to kommunale byggesaksbehandlere i utvalgte kommuner.

Kapittel 7 tar for seg blant annet byggeskikken på 1800-tallet. Når jeg skulle skrive om dette temaet, så var det viktig å finne gode og pålitelige kilder. Det fantes mye generell informasjon om det første hamskiftet, men det tok lengre tid å finne konkrete endringer og når disse skjedde. Etter tips fra veileder fant jeg mye relevant informasjon i de første kapitlene i boken *Trøndelags historie* (Bind 3).

Metodekritikk

Ifølge KOSTRA-tallene, en oversikt over kommunenes ressurser, prioriteringer og måloppnåelse, skulle det være 16 saker angående kml § 25 i 2016 og 23 saker i 2017 i Nord-Trøndelag.² Det var ikke enkelt å finne sakene i arkivet. Jeg fikk inntrykk av at dette kommer som en følge av at saksbehandlere og arkivarer ikke samarbeider godt nok. Saksbehandlerne lagret dokumentene, i de fleste tilfellene, med stikkordet kml § 25, men det gjorde ikke arkivarene. Dette gjorde det vanskelig å finne frem, når det bare var mulig å søke etter arkivarene sine notater. Derfor måtte vi bruke stikkord som for eksempel bevaring, SEFRAK og eldre/gammel. Totalt ble det funnet 16 saker for begge årene. Ifølge KOSTRA-tallene fant vi ikke alle sakene, og jeg er innforstått med at undersøkelsene derfor ikke gir et komplett bilde av forvaltningspraksisen. Derimot tror jeg ikke at denne skjevheten har påvirket oppgaven i stor grad, men det gjorde denne delen av oppgaven mer arbeidskrevende enn forventet.

Å bruke intervju som datainnsamlingsmetode var relativt ukjent for meg før masteroppgaven. Vi fikk lære litt om det i emnet KULMI3815- dokumentasjon og forskningsmetode, men dette er første gang jeg har gjennomført et intervju. Derfor er det flere ting jeg ønsker å ha utført annerledes i ettertid. For det første skulle det blitt laget en bedre og mer detaljert intervjuguide med underspørsmål, istedenfor bare spørsmål. Dette ville sannsynligvis gjort

² SSB. KOSTRA-tall.

intervjuprosessen mer oversiktlig både før og etter intervjuet. For det andre så skulle det blitt tatt kontakt med kommunene allerede i januar, for å avtale intervju senere. For eksempel følte en av saksbehandlerne at det var kort frist og vedkommende hadde egentlig ikke tid til å gjennomføre noe som ikke var lovpålagt. Likevel hadde det ikke vært optimalt ha gjennomført intervjuene tidligere, fordi det var nødvendig å gjøre de andre kapitlene først for å kunne ha nok kunnskap om paragrafen.

Kapittel 3: Hvorfor bevare eldre bygninger?

Historie

Eldre bygninger og anlegg er en viktig og stor del av vår kulturarv. Vår bygningsarv er unik, og preger landskapet rundt oss. Byggeskikken varierer både nasjonalt, regionalt og lokalt. Den første organisasjonen som fokuserte på bygningsvern var Fortidsminneforeningen, som ble stiftet i 1844. På den tiden var det mye fokus på det typiske norske, blant annet på grunn av nostalgi ved nasjonalismen. Oppmerksomheten var i hovedsak rettet mot stavkirker og andre store bygninger. Gjennom hamskiftet på 1800-tallet foregikk det store økonomiske, sosiale og kulturelle endringer. Dette førte også til at den eldre bygningsarven gjennomgikk store endringer. Resultatet ble et nostalgisk forhold til fortiden, og den norske bondekulturen ble fremhevet.³ Blant de mest kjente, verneverdige bygningene i Norge er Nidarosdomen, Eidsvollbygningen og stavkirkene. Dagens kulturminneforvaltning skal sikre at et representativt utvalg bygninger og anlegg fra ulike kulturer, tidsepoker og regioner blir bevart. Alle landskap, fra tette bylandskap, til landbruket på bygda til relativt uberørte utmarksområder, har en historisk dimensjon. Det er også viktig å bevare de mer anonyme sporene etter vanlige menneskers liv og virke.

Nasjonale mål

I stortingsmeldingen *leve med kulturminner* (2004-2005) ble det satt som mål at tapsandelen av verneverdige kulturminner ikke skulle overstige 0,5 % årlig.⁴ Riksantikvaren har siden år 2000 kontrollregistrerte SEFRAK-registrerte bygninger i miljøovervåkingsprogrammet «Gamle hus da og nå». Bygninger før 1850 er merket med rødt og yngre bygning opp til 1900-tallet er merket med gult i matrikkelen til Kartverket.⁵ Dette er noe alle kan undersøke, blant annet på nettsiden til miljøstatus.⁶ 18 utvalgte kommuner ble kontrollregistrert hvert femte år, og prosjektet ble avsluttet i 2014. Resultatet av disse undersøkelsen viste at hele 23 % av alle de SEFRAK-registrerte bygningene var tapt, og at 14 % var i enten dårlig eller svært dårlig teknisk tilstand.⁷ Undersøkelsene viser også at bygninger som er i bruk, blir bedre bevart, blant annet fordi de blir jevnlig vedlikeholdt. Den største årsaken til tap av bygningsarv i nyere tid er at bygningene mister sin funksjon eller bruksverdi. Flere

³ Christensen 2011: kapittel 1.

⁴ Miljøverndepartementet 2004: 16.

⁵ Riksantikvaren. SEFRAK- registeret.

⁶ Miljøstatus.

⁷ Gamle hus da og nå.

bygningstyper, som for eksempel tørkehus, smier og setre, er ikke i bruk og blir vanligvis revet eller glemt.

Verneverdier

For å sikre et representativt utvalg bygninger og anlegg bør hver enkelt bygning vurderes opp mot ulike verneverdier. Disse verdiene er oftest basert på subjektive meninger, som endrer seg etter samfunnets verdier og normer. For eksempel har sveitserstilen, som kom på 1800-tallet, vært både elsket og hatet. Den ble raskt populær og utbredt i Norge, men i en lang periode etter annen verdenskrig ble sveitserstilen mislikt av alle. Dette førte til at mange hus ble ombygd eller revet. Denne utviklingen endret seg på 1960-tallet når tendensen snudde og sveitserhusene igjen ble ansett som pene og sjarmerende. Arne Lie Christensen skrev i en artikkel at «antikvarisk interesserte mennesker, som før hadde erklært sveitserstilen som sin verste fiende, ble dens varmeste forsvarere. Arkitektene fulgte nølende etter».⁸ Jugendstilen er en annen stil som ble mislikt i en lang periode, men fremstår i dag som et lekent og positivt bidrag til bybildet. Dette viser at både samfunnet og forvaltningen kan ha ulike meninger, men også at de kan forandre synspunkt over tid. Nedenfor er noen verneverdier, som kan vurderes opp mot bygningsarv. Det er viktig å huske på at bygninger også kan ha verdi som en del av et homogent bygningsmiljø. Derfor er det viktig å vurdere både bygningens egenverdi og miljøet rundt.

Kildeverdi

Byggeskikken varierer både nasjonalt, regionalt og lokalt. Bygningsarven kan fungere som dokumentasjon- og kunnskapskilder for vår historie. Her kan vi lære om verdifulle håndverkmetoder, teknikker og driftsformer. Dersom man vil forstå eldre bygninger, er det viktig med god materialkunnskap, da mange av de gamle metodene og teknikkene er erfaringsbasert kunnskap som har utviklet seg over tid.⁹ Dette er spesielt viktig i prosjekter hvor en bygning skal tilbakeføres eller restaureres. Det bør utføres på en antikvarisk måte, som betyr at det bør være materiell eller prosessuell autentisitet. Det finnes ulike økonomiske midler, som kan være med på dekke opp for ekstrakostnadene for tiltak hos verneverdige bygninger. Det finnes både statlige, regionale, kommunale og private stiftelser og fond som har tilskuddsordninger.¹⁰

⁸ Christensen. Sveitstilens språk.

⁹ Riksantikvaren. Hva kan vi lære av gamle hus og byer?

¹⁰ Kulturminnefondet.

Å rive en bygning er et irreversibelt tiltak. Den er borte for alltid, og det finnes ingen angrefrist. Det er mulig å sette opp en kopi, og denne kan ligne estetisk. Derimot vil den mangle den originale historien og sjelen, som gjør bygningen autentisk og verdifull. Derfor er det viktig at kulturminneforvaltningen får mulighet til å vurdere bygninger før tiltak blir utført. Aldersverdi er også viktig for kildeverdien, men det betyr ikke at en bygning har automatisk stor verdi på grunn av alderen. Verdier som blant annet tilstand og særpreg er også viktige faktorer.

Opplevelsesverdi

Bygningsarven har stor opplevelsesverdi både for innbyggere og besøkende. Bygninger har ulik funksjon, stil, materialbruk og alder som viser særpreg og historie. Dette er viktig for både identitet, samhold og tilhørighet. Ved å se på bygningsarven som en ressurs kan den gi grunnlag for blant annet reiseliv og næringsutvikling. Mennesker fra andre land ønsker å reise til Norge for å se vår historie og landets særpreg. Det betyr ikke at de bare kommer for å se for eksempel stavkirkene. De er også interessert i å se hvordan Norge har utviklet seg over tid, og forstå sammenhengen mellom gammelt og nytt. Kulturminner og kulturmiljøer er viktige fellesgoder, som kan vekke blant annet nysgjerrighet og undringer blant innbyggere og besøkende. Dette bidrar også til lokal utvikling og næring. I Riksantikvarens nye kommunestrategi for 2019–2022 står det at kulturminner lønner seg. «Folk er villige til å betale mer for å bo i verneverdige bygg eller i nærheten av kulturminner. Som turister oppsøker vi attraksjoner som f.eks. Røros der om lag 40 % av verdiskapningen i reiselivet skyldes kulturmiljøet».¹¹ Lokalhistorie bidrar til blant annet merkevarebygging, verdiskaping og styrking av lokalt særpreg, som øker attraktiviteten til stedet. Det er også viktig med lokalt engasjement og arrangementer.

Kulturminneloven setter et forbud mot å «utilbørlig skjemme», jfr. kml § 3, første ledd. Dette gjelder bare for automatisk fredete kulturminner, men det er et godt og beskrivende begrep som også burde brukes i resten av forvaltningspraksisen. Begrepet beskriver i hovedsak tiltak som skjemma visuelt. For eksempel hvis en gammel og verdifull bygning får et moderne tilbygg som er i stor kontrast, kan det være med på å skjemma bygningen. Det kan også

¹¹ Riksantikvaren. Strategi for arbeid med kulturarv i kommunene: 6.

skjemme hele bygningsmiljøet hvis det er et homogent miljø.¹² Riksantikvarens bystrategi bryter med normen de ti siste årene med å fokusere mer på tilpasning enn kontrast. Strategien legger opp til at man bør videreføre den lokale byggeskikken, og tilpasse nybygget til det eksisterende bygningsmiljøet i høyde, volum, utforming og materialbruk.¹³ Det er viktig å tenke langsiktig og helhetlig i planleggingen, slik at både enkeltbygningen og bygningsmiljøet rundt blir inkludert.

Bruksverdi

Bygninger og anlegg bør ikke bevares i en glassklokke fordi kulturminnet bør være en del av samfunnet. Under kulturmiljøfredningen av Levanger sentrum sa flere at de ikke ønsket en museumsby, men en levende by.¹⁴ Dette får det til å høres ut som at kulturminneforvaltningen er imot stedsutvikling, noe som ikke er korrekt. Forvaltningen har lenge sagt at det beste vernet er gjennom bruk, så lenge at det ikke går på bekostning av kulturminnets verdier og særpreg. Et stort problem her er at bygg- og anleggsbransjen i hovedsak er orientert mot nybygging. Vekten på nybygging og mangel på fagkompetanse om eldre bygninger skaper utfordringer for å skape gode transformasjoner eller ny bruk av eldre bygninger i historiske bymiljø. Å restaurere er ofte billigere enn å bygge nytt, samt bedre for miljøet.¹⁵

Virkemidler

Kulturminneloven og plan- og bygningsloven (pbl) er de viktigste redskapene for å bevare bygninger. Stående byggverk med opprinnelse fra perioden 1537–1649 er automatisk fredet, jfr. kml § 4, tredje ledd. Nyere tids bygninger som er svært verdifulle, kan også vedtaksfredes, jfr. kml § 15. Enkeltvedtaksfredninger kan omfatte alle faste kulturminner som er yngre enn 1537. Større løst inventar kan også fredes sammen med bygningen.¹⁶ En fredning er ikke alltid et tilstrekkelig virkemiddel for å bevare bygningsarven. Det er få bygninger som faktisk blir fredet, blant annet fordi det er mye arbeid og ansvar for kulturminneforvaltningen. Det er også et krav om at fredningen skal være av nasjonal interesse, som betyr at mange viktige lokale og regionale bygninger faller utenfor. For vesentlig endring eller riving av bygninger fra perioden 1649 til 1850 skal kulturminneforvaltningen varsles, jfr. kml § 25, andre ledd. Bygninger opp til 1900 er SEFRAK-registrerte. Dette gir i utgangspunktet ikke et vern, men

¹² Kahn 2007:154.

¹³ Riksantikvaren. Bystrategi.

¹⁴ Trønder- Avisa. Robert Svarva intervju.

¹⁵ Riksantikvaren. Bystrategi.

¹⁶ Kulturminneloven.

vil fungere som en påminnelse på at bygningen kan være verneverdig, og bør dermed vurderes før vesentlig endring eller riving.

Kulturminner kan bevares gjennom nasjonale, regionale og lokale verneplaner. Bygninger som er av regional eller lokal verdi, kan vernes gjennom pbl. Denne loven er det viktigste instrumentet for samfunnsplanlegging. For bygninger som er regulert til bevaring eller er med i en hensynsone, er det reguleringsbestemmelsene som bestemmer hvilke tiltak som kan godkjennes av plan- og bygningsmyndighetene. KIK-prosjektet (kulturminne i kommunen) har som mål å styrke kompetansen i kommunene. Et verktøy for å gjøre dette er gjennom en kulturminneplan. Dette er en oversikts- og forvaltningsplan over viktige kulturminner og kulturmiljøer i kommunene. En stor andel av kommunene har laget eller holder på å lage en slik plan. Alle disse planene kan være med på å gjøre saksbehandlingen mer effektiv og forutsigbar for innbyggerne.¹⁷

Bygningsarven er truet

På 1990-tallet ble SEFRAK-registeret publisert. Dette er et landsdekkende register over eldre bygninger. Der var det omtrent 500 000 bygninger på listen. Siden da har omtrent 1/5, eller 100 000, av denne bygningsmassen forsvunnet. Fortidsminneforeningen mener at dette tallet akselerer i vår tid, og at innen 35 år vil halve av den resterende bygningsmassen forsvinne. Dette er skremmende tall som viser at bygningsarven vår er truet, og at det må til drastiske tiltak for å stoppe eller bremse dette tapet.¹⁸

Folketallet i Norge vokser, og storbyregionene vokser raskt, noe som medfører blant annet et stort press på arealer og infrastruktur. Bygningsarven på bygda er også truet, men ofte av andre årsaker som for eksempel fraflytting eller tap av bruksverdi. En løsning på behovet for fortetting i og rundt byene har vært høyhus eller store bygninger. Å bygge i høyden regnes som en god løsning fordi man blant annet legger mindre beslag på areal på bakkeplan og frigjør mer plass til uteareal. Derimot kommer disse bygningene i konflikt med bylandskapet og andre kulturhistoriske verdier.¹⁹ I Trondheim har de laget en høyhusrapport som regulerer nybygg i høyden. I sentrum er det Nidarosdomen som skal være den høyeste og viktigste bygningen, mens det i to områder utenfor sentrum er det gitt rom for høyere bebyggelse.

¹⁷ Riksantikvaren. Hva er en kulturminneplan?

¹⁸ Johansen 2019: 53–54.

¹⁹ Riksantikvaren. Bystrategi.

Lokale, dagsaktuelle saker i Trøndelag er forslaget om skybar i Steinkjer, høyhus i Levanger og det planlagte kjøpesenteret over Trondheim stasjon. Disse vil være i stor konflikt med norsk byggeskikk og tradisjon, og man kan derfor påstå at slike type bygninger ikke vil passe inn i bylandskapet. For eksempel kan et høyhus passe bedre inn i Oslo, som allerede har mange av den typen bygninger. Derfor bør ikke spørsmålet være om hvor høyt en utbygger bør få lov til å bygge, men om det i det hele tatt bør være et høyhus der i utgangspunktet. Det er viktig å tenke på hele kulturmiljøet, og ikke bare på enkeltbygningene.

Det kan noen ganger virke som at utbyggere foreslår omtrentlig de samme boligblokkene og næringsbyggene overalt i Norge, uten å tenke på lokal og tradisjonell byggeskikk. Dette kommer i stor grad av tanken på at det er bedre med kontrast enn tilpasning ved nybygg. Det skulle være et tydelig skille mellom hva som er gammelt og nytt, som har ført til et økende arkitekturopprør blant befolkningen. Ifølge Audun Engh så er det et paradigmeskift på gang, og et viktig varsel på dette skiftet var Riksantikvarens bystrategi fra 2017.²⁰ I strategien anbefaler forvaltningen at nybygg tilpasses eksisterende bebyggelse i både skala, materialbruk og utforming. Audun Engh mener at arkitekturutdanningen må fokusere på mangfold og toleranse, og ikke at modernisme er det eneste saliggjørende. Hvis ikke arkitekturstudentene blir kompetente innen tradisjonell byggeskikk, så mener han at kunnskapsministeren må gripe inn. Han sier også mot slutten i artikkelen at «vi trenger en stedets, og ikke en tidens arkitektur».²¹ Hvis man skal tenke på hele kulturmiljøet, så er det viktig at nybygg blir tilpasset til det eksisterende miljøet. I Riksantikvarens bystrategi og Facebook-gruppen «arkitekturopprøret»²² finnes det flere eksempler på bygninger som har stor kontrast, og som svekker verneverdiene av de andre bygningene.

Eierne er nøkkelen til god bevaring

Det hjelper ikke at man har loven på sin side, hvis eierne av bygningene føler seg misfornøyd. Derfor er det viktig med god kommunikasjon. Eierne av bygninger varierer både i interesser og motiver. Ingen andre steder i verden har så stor andel selveiere som Norge. Nordmenn bruker også mye tid i hjemmet sammenlignet med andre land. Dette fører til at boligene våre er store identitetsmarkører, og speiler personlighetene våre. Noen liker det tradisjonelle, og andre foretrekker det moderne. Ola H. Fjeldheim mener at dette er årsaken til at mange

²⁰ Engh 2018: 181–189.

²¹ Engh 2018: 188

²² Arkitekturopprøret.

reagerer sterkt på det offentlige når det gjelder deres private hjem. Han sier også at hvis eierne har motivasjon, kunnskap og respekt, så blir bygninger bedre bevart. For å skape dette bør kulturminneforvaltningen bidra med kunnskap, økonomisk støtte og en hjelpende hånd.²³ Mange bygninger forfaller på grunn av at eierne synes det blir for dyrt eller omfattende. Derfor er det viktig med flere rådgivingsordninger, som forstår seg på eldre bygninger og ikke har en egen agenda. «Gode råd og kunnskap vil fremover være det som sikrer vår bygde kulturarv».²⁴

Det er viktig å få med de yngre generasjonene. Kristian Rein fjord skriver i en utgave av *Fortidsvern* at oppsøkende virksomhet er viktig. Blant annet hvis en ny generasjon tar over en gård i distriktet, så er Hedmarken lokallag av Fortidsminneforeningen på plass med én gang og tilbyr råd og hjelp. Han synes det er viktig å skape en stolthet hos eierne gjennom å synliggjøre verdiene i objektet, og hvilke fordeler de har som eiere av akkurat denne bygningsmassen. Han mener også at det er viktig å hjelpe til med å finne frem ulike tilskuddsordninger, fordi økonomi er viktig. «Vi må formidle det positive i bevaring, ikke komme med pekefingeren».²⁵ Pisk eller gulrot er to motsatte virkemidler for å oppnå ønsket resultat; å true eller lokke, straffe eller belønne. Basert på hvor viktig god kommunikasjon er innen kulturminneforvaltning, så kan man anta at ros alltid er bedre enn ris. På den andre siden, hvis en svært verdifull bygning er sterkt truet og kommunikasjon med eiere ikke fungerer, så må man noen ganger tenke på hva som er best for kulturminnet.

Miljøperspektivet

Flertallet av bygningene som vi skal bruke i år 2030 er allerede bygget. Mange mener at det er vanskelig å forene bevaring og energisparetiltak. Dette kommer i hovedsak av pbl sine strenge krav til eksisterende bygninger, og ønsket om at bevaringsverdige bygninger ikke bør gjennomgå store endringer. Energieffektivisering av eldre bygninger er ikke så krevende som mange tror, men tiltaket må tilpasses bygningene. Nye og eldre bygninger bør behandles ulikt, og ifølge en studie så er det nok å bare lette litt på kravene. Dette vil ha liten innvirkning på den samlede energisparingen i Norge.²⁶ Det finnes flere veiledere og artikler om energisparing hos eldre bygninger, blant annet fra Riksantikvaren og Fortidsminneforeningen.

²³ Fjeldheim 2018: 10–15.

²⁴ Fjeldheim 2018: 15

²⁵ Fortidsvern 2019: 58.

²⁶ Bygg og bevar. Rapport om energieffektivisering og bevaring.

Både NIKU og SINTEF sine forskere har funnet ut at det er betydelige klimagevinster å hente i eksisterende bebyggelse.²⁷ Det er klimavennlig å gjenbruke eldre bygninger fordi de er ferdig med en del av klimabelastningen ved produksjon, transport og bygging. Eldre bygninger er ofte oppsatt med materialer som er lite bearbeidet og kortreist. For eksempel er tradisjonelle materialer ofte enklere å vedlikeholde fordi de er lite bearbeidet og det er mulig å dele bygningsdelene fra hverandre. Moderne materialer som ofte kalles vedlikeholdsfrie, er motsatt av tradisjonelle materialer, og har kortere levetid, noe som er dårlig ressursbruk.²⁸ I dagens bruk- og kast-samfunn er det viktig å tenke miljøvennlig, og utføre tiltak som gir klimagevinst. Ved å gjøre eldre bygninger mer miljøvennlig og med gjenbruk av gamle bygningsdeler og materialer, kan kulturminneforvaltningen bli en del av det grønne skiftet.

Et godt, lokalt eksempel på gjenbruk er istandsettingen av Sjøgata 12 i Levanger sentrum. Eierne har fokusert på å gjøre så mye som mulig selv. Kortreist materiale og produksjon sparer miljøet for mye unødvendig utslipp. I tillegg til dette gjenbrakte de materialer som de tidligere hadde tatt vare på fra andre bygninger som skulle rives, blant annet vannbrett, ornamenter og ytterdør. Skifer som skal legges på taket, er også gjenbruk fra Åsen helsetun, som ble revet for noen år siden. Eldre bygningsmaterialer holder seg ofte bedre enn mange tror. Etter industrien kom ble kvaliteten på materialet dårligere, og det ble lagt mindre vekt på utvelgelsesprosessen enn før.²⁹

Kulturminner må inn i klimaregnskapet. Den nye Riksantikvaren, Hanna Geiran, er svært opptatt av klimavennlighet. Geiran mener at gjenbruk og transformasjon av hus kan være viktige bidrag til å få ned klimagassutslippene, men så langt har ikke forvaltningen klart å selge dette inn som en drivende faktor i miljøpolitikken. Det er mye å tjene på i gjenbruk av eksisterende bebyggelse, blant annet klimagevinster, kulturhistoriske verdier, variert bebyggelse og godt bomiljø.³⁰ Hele 40 % av verdens energiforbruk går til produksjon av byggematerialer og nybygging. Dette viser at kulturminneforvaltningen har en viktig rolle å spille i det grønne skiftet.³¹

²⁷ Johansen 2019: 53–54.

²⁸ Riksantikvaren. Hva kan vi lære av gamle hus og byer?

²⁹ Christensen 1995: 274.

³⁰ Morgenbladet. Intervju med Hanna Geiran.

³¹ Johansen 2019: 53–54.

Kapittel 4: Formålet med paragrafen

Bakgrunnen for kulturminneloven § 25

Kulturminner er en viktig og vesentlig del av vår kulturarv, og kan ha forskjellige betydninger og forståelser. Det kan være alt fra små personlige gjenstander til store kulturmiljø, samt nye og gamle ting. I kml § 2, første ledd, står det at kulturminner regnes som alle spor etter menneskelig virksomhet. Kulturminner beskyttes i hovedsak av kulturminneloven, som har som formål å verne kulturminner og kulturmiljøer for fremtiden. Å beskytte kulturminner er en fellesinteresse, fordi det er felleskapet som lider når historie og miljø går tapt. Derfor er det viktig at de er beskyttet av lovverk, som er både forutsigbart og tydelig. Kulturminneloven går over andre lover når det gjelder kulturminner på grunn av prinsippet *lex specialis*, som går ut på at spesialiserte rettsregler går foran generelle regler.

I kml § 1, andre ledd, står det at det er et nasjonalt ansvar å ivareta disse ressursene både for nålevende og fremtidige generasjoners opplevelse, identitet, trivsel og virksomhet. Det er en ressurs på linje med rent vann eller biologisk mangfold. Lovbestemmelsene omfatter automatisk fredete kulturminner, løse kulturminner, skipsfunn og fartøyvern, fredning ved enkeltvedtak og andre særskilte bestemmelser. En av disse særskilte bestemmelsene er kml § 25, meldeplikt for offentlige organer.

Allerede i 1920 var det nevnt i bygningfredningloven at det var behov for samarbeid mellom ulike etater.³² I 1951 ble lokale myndigheter pålagt meldeplikt gjennom fortidsminneloven § 14 om å varsle om saker «noko som vedkomande styremakt etter denne lova kan ha gagn av å vita»³³. I 1978 kom kulturminneloven, og med den kml § 25, første ledd.³⁴

«De statlige, fylkeskommunale og kommunale organer som kommer i berøring med tiltak som omfattes av loven her, har plikt til å sende melding til departementet eller til vedkommende myndighet etter denne loven»

Til forskjell fra tidligere lover gjelder kml § 25 for alle offentlige myndigheter. Det vil si kommune, fylkeskommune, fylkesmannen, havnemyndighetene, kirkelig myndighet og annen statlig myndighet, som for eksempel tollvesenet og politiet. Gyldigheten ble utvidet i

³² Økokrim.

³³ Økokrim.

³⁴ Holme 2001: 201.

hovedsak fordi det er et nasjonalt ansvar å ivareta kulturminner. Offentlig meldeplikt innebærer at når offentlige organer skal avgjøre noe som påvirker kulturminner eller kulturmiljø, så skal fylkeskommunen kontaktes for veiledning.³⁵ Det er viktig at fylkeskommunen får nok bakgrunnsdokumenter som for eksempel kart, tegninger og andre relevante arkivopplysninger. Dette er nødvendig for at kulturminneforvaltning skal ha mulighet til å vurdere saken grundig nok. Om tiltaket berører kulturminner som er beskyttet etter kml, beror på kulturminnefaglig vurdering.³⁶

Miljøverndepartementet fremla i 1998/1999 forslag til endringer av 9 juni 1978 nr 50 lov om kulturminner. Endringene av loven kom i hovedsak som oppfølging av *St.meld.nr 58 (1996-1997) Miljøvernpolitikk for en bærekraftig utvikling*.³⁷ Det ble nedsatt en arbeidsgruppe bestående av fagfolk fra Riksantikvaren og Miljøverndepartementet for å revidere kulturminneloven. Gruppen konkluderte med at mange verdifulle kulturminner ødelegges eller gjennomgår store endringer som følge av ulike tiltak. De mente derfor at det var et stort behov for å styrke vernet av blant annet verneverdige bygninger som falt utenfor datidens kulturminnelov. Målet med endringene skulle være å begrense tapet av verdifull kulturarv, samt øke kompetansen og forståelsen i samfunnet. Ett av tiltakene for å minske tapet av verdifulle bygninger og anlegg var å flytte grensen for den automatiske fredningen for stående byggverk fra 1537 til 1650, jfr. kml § 4. Hovedårsaken til dette var at byggeskikken i middelalderen varte mange steder helt frem til midten av 1600-tallet, og at de er få byggverk igjen fra denne perioden. Ett annet tiltak for å minske tapet av verneverdige bygninger var å innføre kml § 25, andre ledd. Dette kan sees i sammenheng med kml § 25, første ledd, som plikter myndighetene å melde fra om til kulturminneforvaltningen hvis tiltaket strider mot kulturminneloven.³⁸

*«Kommunen plikter å sende søknad om riving eller vesentlig endring av ikke fredet byggverk eller anlegg oppført før 1850 til vedkommende myndighet senest fire uker før søknaden avgjøres. Vedtak om riving eller vesentlig endring av slike byggverk og anlegg skal umiddelbart sendes vedkommende myndighet, dersom denne myndigheten har uttalt seg mot riving eller vesentlig endring.»*³⁹

³⁵ Kahn 2007:132–137.

³⁶ Holme 2001: 202.

³⁷ Miljøverndepartementet (1996).

³⁸ Lovforslaget ot-prp.nr 50 (1998-99).

³⁹ Kulturminneloven § 25, andre ledd.

Ifølge odelstingsproposisjonen nummer 50 (1998-1999) var det et problem at kommunene ikke varslet kulturminneforvaltning om tiltak som gjelder verneverdige bygninger og anlegg. For å stanse det ukontrollerbare tapet av bygninger fra denne perioden ble kommunen forpliktet til å sende melding om riving eller vesentlig endring av byggverk og anlegg oppført før 1850. Dette er en objektiv grense, som betyr at bygningen ikke trenger å inneha kulturhistorisk eller arkitektonisk verdi.

Reaksjoner

De fleste instansene uttrykte seg positive til lovendringen, og at det ville være et egnet virkemiddel for bevaring. Derimot mente noen av instansene at meldeplikten burde omfatte alle typer kulturminner, og at grensen burde settes opp til 1900-tallet. Departementet svarte på dette med at målet akkurat da var å få oversikt og kontroll over verdifulle bygninger fra perioden mellom 1650-1849. For verneverdige bygninger og anlegg etter 1850 er det mulighet til å frede ved enkeltvedtak, jfr. kml § 15. Finnmark fylkeskommune mente at meldeplikten burde tilpasses hver enkelt kommune eller fylkeskommune. De ønsket selv at grensen skulle settes til 1944, med tanke på 75 % av bygningene i Finnmark ble brent ned under andre verdenskrig. På dette svarte departementet at dette burde vurderes nærmere, men ikke på dette tidspunktet. Flere instanser påpekte også at en slik lovendring ville få både økonomiske og administrative konsekvenser for fylkeskommunene. Departementet var enig i at lovendringen ville medføre en liten økning i arbeidsmengden for fylkeskommunene. Derimot ville forvaltningen bruke mindre ressurser på å undersøke saker selv. Forvaltningen er ikke pålagt å avgi uttalelse, som betyr at kommunene ikke trenger å avvente lengre enn uttalelsesfristen.⁴⁰

Om paragrafen

Årsaken til at årstallet 1850 ble bestemt, var på grunn av det store hamskiftet, industrialisering og urbanisering som førte til store endringer i byggeteknikker og byggematerialer.⁴¹ Det ble lagt til grunn at 1850 markerer et tydelig skille for byggeskikken i Norge. Mange av disse bygningene er ombygd eller utvidet, men tidsgrensa gjelder fortsatt, så lenge sentrale bygningselementer stammer fra før 1850. Videre i lovforslaget står det at i 2001/2002 fantes

⁴⁰ Lovforslaget ot-prp.nr 50 (1998-99).

⁴¹ Universitetet i Bergen. Norsk historie på 1800-tallet.

omtrent 130 000 SEFRAK-registrerte bygninger datert til perioden mellom 1650–1849. På den tiden antok man at omtrent 10 % av disse var enten revet eller i så dårlig forfatning at de hadde mistet sine verneverdier. Man kan anta at omtrent 18 år senere så er tapsandelen blant verneverdige bygninger fortsatt høy. Derfor er det viktig at kulturminneforvaltningen får mulighet til å vurdere bygninger og anlegg før de blir vesentlig endret eller revet. Dette gjelder også objekter etter 1850.

Det kan være grunn til å stille spørsmålstegn ved avgjørelsen om å velge 1850 som grense, da byggeskikken flere steder ikke endret seg før mot 1900-tallet. For eksempel så regnes 1860 som et merkeår innen byggeteknisk historie fordi det var det året sagbruksprivilegiene ble opphevet. Mange steder førte dette til at reisverk og bindingsverk tok over for lafting. Disse nye metodene ble først brukt rundt de største byene, ved fløtningselvene og langs kysten. Hvordan disse teknikkene ble spredd rundt resten av landet er usikkert, men utviklingen var ujevn. For eksempel kom den senere til avsidesliggende bygder og til småbønder og husmenn. Derfor kan man påstå at 1850 ikke er en tydelig grense fordi mange av store endringer kom etterpå, og det tok tid før den nye byggeskikken spredde seg.⁴²

I paragrafen står det at det er meldeplikt ved vesentlig endring og riving. Vesentlig endring er vanskelig å definere fordi det er et utydelig begrep. Det virker som at definisjonen endrer seg mellom yrkesgrupper, men også individuelt. For eksempel vil en bruksendring, bygningsteknisk installasjon som for eksempel vann og avløp eller enkelt vedlikehold vanligvis falle utenfor, så lenge at det ikke medfører en større ombygging.⁴³ Hvis man er usikker på hva som er vesentlig endring og ikke, så bør man ta kontakt med de rette myndighetene. Det er alltid bedre å spørre en gang for mye, enn en gang for lite. Hvis tiltakshaver ikke sender inn søknad, så kan både kommune og fylkeskommune klage. I lovforslaget står det at meldeplikten vil omfatte alle tiltak som kommunen behandler etter pbl sine bestemmelser. Det betyr at kommunene skal sende inn alle sakene de mottar på bygninger, som er bygd mellom 1650–1850.⁴⁴

Søknaden og meldingen skal være skriftlig. Det er viktig at alle tilgjengelige opplysninger blir vedlagt, slik at fylkeskommunen har mulighet til å vurdere saken grundig. Søknaden må

⁴² Christensen 1995: kapittel 8.

⁴³ Holme 2001: 213.

⁴⁴ Ot.prp. nr. 50 (1998-99).

sendes til fylkeskommunen senest fire uker før søknaden skal avgjøres, og kommunen bør opplyse om når fristen går ut. Fylkeskommunen skal svare kommunen så tidlig som mulig hvis de har bestemt seg, og derfor kan det settes kortere frist så lenge at begge partene er enige. Det er ingen svarplikt i kml § 25, andre ledd. Derimot hvis fylkeskommunen er uenig i tiltaket, så skal de få beskjed hvis kommunen gjør noe annet enn ønsket. Om de får beskjed om dette, undersøkes mer i neste kapittel, som tar for seg hvorvidt paragrafen fungerer i praksis.

Kapittel 5: Oppfølging av tidligere saksbehandling ved Nord-Trøndelag fylkeskommune fra 2016/17

Ulike typer tiltak

Blant de utvalgte kml § 25 sakene kan tiltakene grovt deles inn i tre kategorier; riving, tilbygg og restaurering. Det var én restaurerings sak, fire saker om tilbygg og elleve saker om riving. Vedlagt ligger det en kort beskrivelse av alle sakene, som det blir henvist til i undersøkelsen (vedlegg 4).

Kommune	Antall saker
Stjørdal	4
Snåsa	3
Namsos	2
Nærøy	2
Verdal	1
Steinkjer	1
Lierne	1
Levanger	1
Leksvik	1

Oversikt over hvilke kommuner som sendte inn kml § 25 saker i Nord-Trøndelag 2016 og 2017.

Restaurering

Å restaurere betyr å helt eller delvis tilbakeføre en bygning til en tidligere tilstand. Under denne kategorien kommer også rehabilitering og istandsetting.⁴⁵ I undersøkelsen var det bare én sak som omhandlet restaurering. Det var et sommerfjøs i Snåsa, bygd rundt 1830–40, som det ble startet et restaureringsprosjekt på uten at fylkeskommunen ble kontaktet (sak 15). Ifølge saksdokumentet ble nesten alt tømmeret byttet ut fordi det var råttent. Det er av stor betydning hvem som vurderer graden av skade eller forfall. Man kan anta at de ikke brukte rett type kompetanse til å vurdere denne bygningen, og derfor ble ikke restaureringen utført som ønsket. Gjennom praksisen hos fylkeskommunen erfarte jeg at det er stor forskjell på hvem som utfører en tilstandsrapport på eldre bygninger. For eksempel vil ofte en økonom, vanlig utdannet tømrer eller tiltakshaver vurdere bygningen på en annen måte enn en

⁴⁵ Bygg og bevar. Restaurere, rehabiliterer eller bare pusse opp?

handverker med bygningsvernkompetanse. En slik handverker vil blant annet foretrekke kvalitet framfor kortsiktig tenking ved benytte tradisjonelle materialer, konstruksjoner og metoder. Denne løsningen blir kanskje ikke mest økonomisk lønnsom eller effektivt på kort sikt, men det vil ivareta bygningens historie og uttrykk på best mulig måte.⁴⁶

Noe av det som er viktig for å gjennomføre en god restaurering eller istandsetting, er nøye planlegging og å benytte personell med riktig kompetanse. For eksempel hvis en verneverdig bygning får skiftet ut vinduer, er det viktig at det blir utført på en slik måte at det ikke endrer stilen og uttrykket på bygningen. Å lage nye vinduer på en tradisjonell måte kan ofte være dyrere, og derfor er det viktig med ulike tilskudd og støtteordninger. Før man starter en restaurering, er det lurt å se på bygningens historie og oppbygging, men også dagens kulturhistoriske tilstand. For eksempel hva som er bevart, hvilke deler er opprinnelige og hva kan gjøre bygningen mer attraktiv. Det kan også være fornuftig å kombinere den tekniske og kulturhistoriske tilstandsvurderingen, da disse ofte har en sammenheng. For eksempel kan en teknisk svikt komme av tidligere endringer som er utført på bygningen.⁴⁷ Eldre bygninger er ofte bygget av nøye utvalgte materialer, som tåler å eldes uten å miste funksjon eller utseende.⁴⁸

Tilbygg

Den nest største kategorien i undersøkelsen er tilbygg. Tilbygg er definert til å være en utvidelse som medfører en økning av husets grunnflate.⁴⁹ I undersøkelsen var det fire saker som omhandlet tilbygg, noe som tilsvarer omtrent 25 % av alle sakene. To av disse er nesten identiske, fordi de ble vurdert til å ha lav verneverdi på grunn av tidligere vesentlige endringer. På ett av disse husene var det mest sannsynlig ikke noe originalmateriale igjen, noe som bringer frem et interessant spørsmål innen bevaring (sak 6). Hvor mye originalt bør det være igjen på en bygning for at den kan være verneverdig? I lovforslaget står det at en stor andel av bygningene fra før 1850 er ombygd eller utvidet, men gjelder fortsatt under kml § 25 så lenge at sentrale bygningselementer stammer fra før 1850. Denne vide definisjonen åpner for tolkning, som igjen kan skape stor variasjon innen saksbehandlingsprosessen. For eksempel kan man vurdere om en bygning fra 1900-tallet som har gjenbrukt mye materiale fra

⁴⁶ Veileder. Råd om energisparing i gamle hus.

⁴⁷ Veileder. Råd om energisparing i gamle hus.

⁴⁸ Riksantikvaren. Hva kan vi lære av gamle hus og byer?

⁴⁹ Tilbygg til bolig. Definisjoner.

1700-tallet, eller en bygning som bare har igjen murer/kjeller fra 1700-tallet, kan gjelde under kml § 25.

Én av de andre sakene var et tilbygg som kommunen oppdaget at det ikke hadde blitt søkt om (sak 5). Denne saken ble videresendt til fylkeskommunen, men det finnes ingen flere saksdokumenter om denne saken. Derfor vet jeg ikke hvordan saken endte, men basert på egne observasjoner så har det ikke blitt gjennomført noe mer på eiendommen. Den siste saken var et ønske om å bygge ut ei trønderlån i lengden (sak 16). Dette var en relativt enkel vurdering, blant annet fordi at påbyggingen i lengden er i tråd med lokal byggeskikk, og det ville ikke påvirke den gamle tømmerkassen fra starten av 1800-tallet. Bygningen var også blitt endret tidligere ved utskifting av kledning, vindu og takteking,

Det finnes ingen tydelig definisjon på hva lokal byggeskikk er. Byggeskikk kan defineres som en form for «skikk og bruk», avgrenset til en tidsperiode, et område eller en kultur.⁵⁰ Begrepet kan også betraktes som folkelig og tradisjonell. Begrepet ble skapt av Eilert Sundt, som skrev boken *Om bygningsskikken paa landet i Norge*. Sundt fant ut gjennom sin Norgesreise at hver enkelt landsdel og bygd hadde egne skikker for å bygge, men det kunne også omfatte husenes forhold, plassering til hverandre og landskapet og hvordan de er tilpasset etter ressursgrunnlaget.⁵¹ Denne regionale eller lokale variasjonen regnes som byggeskikk. For eksempel trønderlåna har en tendens til å bygges på i lengden, uavhengig av folk og økonomi.⁵²

Begrepet «byggeskikk» har i stor grad blitt brukt på en beskrivende og verdinøytral måte. Dette er i tråd med den opprinnelige bruken av ordet «skikk», som brukes om våre kulturelle normer, og som styrer våre handlinger. Imidlertid har begrepet blitt brukt i nyere tid som et vurderende og kvalitativt begrep. Begrepet «god byggeskikk» kom på 1900-tallet, og brukes ofte om noe som er positivt eller ideelt. Man kan anta at den eldre bebyggelsen ble sett på som noe verdifullt både estetisk, funksjonelt og økologisk. I en rapport, fra Norges byggforskningsinstitutt i 1990, ble begrepet presentert som motsetning til da- og nåtidens

⁵⁰ Regjeringen. Byggeskikk og estetikk.

⁵¹ Christensen 1995: kapittel 8.

⁵² Tretvik, Sandvik, Kirkhusmo & Stugu 2005: 20.

massekultur. Det var også viktig at nybygg ble tilpasset til stedet der de står, noe som gjelder for både klima, natur og eksisterende kulturmiljø.⁵³

Undersøkelsene viser at de fleste tiltakene på eldre bygninger blir godkjent fordi det tidligere har blitt utført små eller store tiltak, som har vesentlig endret bygningens uttrykk. Det er vanlig, og ofte nødvendig, at en bygning endrer uttrykk i løpet av sin livstid. Med dagens høye livsstandard er det også vanlig med moderne interiør, og at man heller bevarer bygningens eksteriør. Hvis det blir for store vesentlige endringer på eksteriøret, så mister bygningen de opprinnelige verdiene. Fylkeskommunen ønsker heller ikke å gå imot eiere så lenge at det ikke er ytterst nødvendig. Det viktigste vernet er gjennom bruk, og for at eierne skal bruke husene, så bør det finnes blant annet bolyst. For å skape dette bør kulturminneforvaltningen bidra med kunnskap, økonomisk støtte og en hjelpende hånd. Fylkeskommunen har vært flink til å gi anbefalinger og råd i svarene til tiltakshaverne, men det er usikkert om disse rådene blir fulgt opp eller ikke. Man kan anta at det avhenger av hvilke tanker eierne har rundt bevaring.

Riving

Den største kategorien i undersøkelsen er riving. 11 av de 16 søknadene omfatter riving, noe som tilsvarer nesten 70 % av sakene. Riving kan deles inn i tre ulike grader: kan rives, bør helst ikke rives og må ikke rives. Fire bygninger ble vurdert til å være så forfallene, i ett tilfelle i stor grad brannskadet, at fylkeskommunen hadde ingen innsigelser på riving. Ett eksempel på dette var en bygning i Stjørdal fra omtrent 1840-tallet, som ikke hadde blitt brukt siden 1970–80-tallet (sak 10). Fylkeskommunen var på befaring og var enig at forfallet hadde gått for langt. Man kan anta at alle bygningene som får rivingstillatelse, fra både fylkeskommune og kommune, blir revet etterpå.

Det var flere bygninger som fylkeskommunen ønsket at skulle bevares av ulike årsaker. I flere av tiltakene sier fylkeskommunen at på grunn av noe særegent ved bygningen så ønsker de bevaring, for eksempel at det er en utradisjonell byggeskikk eller at det er få igjen av en type bygning eller tun. Utradisjonell byggeskikk kan regnes som en motsetning til lokal eller tradisjonell byggeskikk. For eksempel ved ett stabbur i Leksvik var tømmeret saget til halvklovninger og laftet (sak 9). Halvklovninger blir av og til brukt som gulv i stabbur og

⁵³ Christensen 1995: kapittel 1.

andre uthus, men det er en materialbruk som det har blitt mindre av. Derfor mente fylkeskommunen at stabburet var interessant, fordi det er en sjelden byggeskikk i dag. At noe er sjeldent eller utradisjonelt, gir ofte bygningen ekstra verdi.

En bygning i Nærøy fra midten av 1700-tallet ble ønsket revet på grunn av den dårlige tilstanden (sak 14). Dette var den eldste bygningen i Oppløyfjord, og hadde tidligere blitt gitt høy vernestatus av Kolbein Dahle. Han er utdannet etnolog med byggeskikk som interessefelt, og har blant annet jobbet for flere folkemuseer og vært fylkeskonservator for Nord-Trøndelag fylkeskommune.⁵⁴ Fylkeskommunen hadde tidligere tatt kontakt med eier av bygningen for å lage en plan for istandsetting, men eier fulgte ikke opp på grunn av kostnaden for oppgradering. Det er et stort dilemma når eier ikke ønsker eller ikke har mulighet til å bevare en verdifull bygning, men det kan være mange faktorer som spiller inn. I dette tilfellet hadde bygningen gått i arv, og nåværende eiere ønsket ikke å sette i stand en bygning, som var i så dårlig stand og langt unna sitt eget bosted. Imidlertid har eier en plikt til å holde byggverk i stand, og hvis det ikke skjer, så kan kommunen gi pålegg om sikring og istandsetting. Vanligvis bruker kommunene bare å sette krav til sikring, med tanke på sikkerhet.⁵⁵

Det er mange eiere som sier at bygningen er veldig forfallen eller skadet, og at den eneste utveien er å rive. De legger også mye vekt på sikkerhetsrisikoen ved å ha en forfallen bygning rundt mennesker, og spesielt rundt barn. I flere tilfeller er dette overfladiske skader som for eksempel maling som flasser, skeivt gulv, knuste vinduer eller råteskader i ikke-bærende konstruksjon. Graden av forfall kommer vanligvis godt frem ved fylkeskommunens befaringer. I flere tilfeller har forfallet kommet så langt at kostnadene ved en restaurering ville være betydelige. På den andre siden er det flere bygninger som blir vurdert til å kunne bevares, men det er vanskelig å endre synet til eier når de har bestemt seg for å kvitte seg med bygningen. Derfor velger bare fylkeskommunen å kjempe imot riving hvis bygningen er veldig spesiell, og dermed svært verdifull.

Hvis fylkeskommunen mener at en bygning er verdt å kjempe for, så klager de på vedtaket om riving. Dette er noe som ikke skjer så ofte, fordi fylkeskommunen helst ikke vil bruke dette virkemiddelet. Derimot ble det nødvendig å klage på søknaden om riving av et våningshus i Namsos (sak 1). Tiltakshaver ønsket å rive hovedhuset fra 1848/49 og oppføre

⁵⁴ Dahle 2011: om forfatter på baksiden.

⁵⁵ Plan og bygningsloven § 31-4.

det våningshuset som stod der før, som angivelig skulle være likt våningshuset på Bakke gård i Trondheim. Fylkeskommunens klage gikk ut på at saken ikke var godt nok opplyst, og at kommunen ikke tar i bruk pbl § 31-5 tredje ledd, for å sikre en god vurdering av bevaring og eventuell nybygging. De nevnte også at de tilbyr økonomisk støtte til en tilstandsvurdering og kostnadsoverslag for istandsetting gjennomført av handverker med bygningsvernkompetanse. Fylkeskommunen mente også at bygningen inneholdte en høy grad av autentisitet og god materialkvalitet, og var godt egnet til restaurering. Det finnes heller ingen skriftlige kilder eller bilder av det gamle våningshuset. Det fantes kun historier som har gått på folkemunn. Fylkeskommunen ønsker ikke at det skal bygges en kopi av Bakke gård, uten at det finnes noe bevis på at bygningen hadde det uttrykket. Namsos kommune vedtok riving, men fylkesmannen opphevet vedtaket på grunn av blant annet mangelfull informasjon. Det betyr at byggherren må skrive en revidert søknad til kommunen. Ifølge saksbehandleren for saken er det planlagt at det skal komme en ny søknad, men den har ikke foreligget ennå.⁵⁶ Derfor kan man anta at bygningen fortsatt står og forfaller.

Alder

Bygningen skal være eldre enn 1850 for å komme under kml § 25. Alderen på de innsendte bygningene er i hovedsak fra perioden mellom 1800–1850. At 11 av 16 saker er fra denne perioden er ikke overaskende med tanke på at det er få bygninger igjen fra før 1800-tallet. Undersøkelsen viser at bare 2 av 16 saker er fra 1750–1800, og ingen er datert før 1750. Fylkeskommunen får inn mange SEFRAK-registrerte saker, men også noen saker hvor bygningens alder er delvis eller helt ukjent. Derimot er det ikke sikkert at alderen, som står oppgitt i SEFRAK-registeret, er korrekt. Den vanligste kilden for SEFRAK-registreringen var *Norges Bebyggelse*.⁵⁷ Denne kilden ble blant annet brukt på et våningshus i Stjørdal datert til 1630 (sak 7). Det ble gjennomført dendrokronologiske prøver av bygningen for å finne ut om bygningen kunne være så gammel. Prøvene viste at tømret var hogd på ulike tidspunkt, alt fra 1751–1930-tallet. Dette er et godt eksempel på usikkerheten rundt datering på eldre bygninger. Man kan anta at det ville vært enklere å bestemme at alle SEFRAK-registrerte bygninger skal sendes inn, blant annet fordi at datering er mer usikkert rundt 1800-tallet enn 1900-tallet. To av de kommunale saksbehandlerne har også skrevet at de sender inn oppgaven

⁵⁶ Samtale med saksbehandler Bettina Frantz i Namsos kommune (05.03.19).

⁵⁷ Myckland, H.F. & Fiskaa, H.M.

til fylkeskommunen fordi de har misforstått og tror at kml § 25 gjelder for alle SEFRAK-registrerte bygninger, og ikke bygninger oppført før 1850.

Dendrokronologi, også kalt årringsdatering, handler om å fastsette hogstidspunkt og leveperiode for treverk. Det finnes flere måter å gjøre dette på. En metode er å måle bredden av årringene og sammenligne den med en erfaringskurve for det aktuelle treslaget fra samme område. Bredden av årringene avhenger av alder på treet, skader, sykdom, tilgang på sollys, næring og vann, samt vær og nedbør i vekstsesongen. Ved å ta flere prøver på utvalgte steder på bygningen så kan man finne ut når det er sannsynlig at bygget er satt opp, påbygd eller endret på noen andre måter. Årringsdatering er den sikreste måten å datere eldre bygninger, men det kan ikke utføres på alle bygninger.⁵⁸ Bygningene som blir undersøkt, er vanligvis av stor interesse, eller at man er veldig usikker på datering. Johannes Heir er en av få som tar på seg slike oppdrag i Trøndelag. Hvis det er en bygning før 1650, skal prøvene inn til NTNU Vitenskapsmuseet i Trondheim, slik at nasjonallaboratoriet kan gjøre mer omfattende undersøkelser.⁵⁹

Kommunene og lokal verneverdi

I Nord-Trøndelag var det 23 kommuner, før sammenslåingen med Sør-Trøndelag fylke. Av disse kommunene var det bare omtrent 40 % som sendte inn kml § 25 saker i 2016 og 2017. Det kan være flere årsaker som er grunn til at så få kommuner sendte inn saker, blant annet har noen kommuner større og eldre bygningsmasse enn andre. Derimot kan man anta at det gjennomføres vesentlige endringer eller riving av bygninger før 1850 i de andre kommunene. Årsaken til at disse ikke blir sendt inn, er usikkert. Basert på sakene jeg har gjennomgått, virker det som at det i stor grad kommer av uvitenhet. Uansett hva årsaken er, har fylkeskommunene grunn til å føle at de ikke får tilsendt alle sakene, og det har blitt bestemt at kommunene kan ilegges bøter hvis de ikke bruker meldeplikten. Dette nye straffesystemet tyder på at brudd på meldeplikten er et kjent problem.

Fylkeskommunen skriver ofte i sine svar til kommunene at så lenge bygningen ikke innehar nasjonal eller vesentlig regional verdi, vil de ikke gå imot riving. Derimot har de ikke tatt stilling til den lokalhistoriske kulturminneverdien en bygning kan ha, da det er tillagt

⁵⁸ Trøndelag fylkeskommune. Årringsdatering.

⁵⁹ Gunn Hege Lande. Intervju på hennes kontor (18.03.19).

kommunen å vurdere lokal verdi. Dette bringer frem spørsmål om hvilken kompetanse kommunene har til å vurdere lokale verneverdier. De fleste som jobber innen byggesak i kommunene, er utdannet jurist eller ingeniør. Dette er viktige og nødvendige utdanninger, men som består av lite eller ingen kunnskap om bygningsvern og verneverdier. Flere kommuner har i senere tid ansatt kulturminneforvaltere på plan- og byggesaksavdelingen. Tverrfaglig kompetanse på lokalt nivå vil kunne gi forutsigbarhet og bedre veiledning for tiltakshavere. «Om me ikkje sjølve tek vare på den lokale historia, vil ingen andre gjere det».⁶⁰

I 2020 overtar gradvis fylkeskommunen flere arbeidsoppgaver fra Riksantikvaren gjennom den pågående regionreformen, noe som blant annet betyr at kommunen vil få mer ansvar når det gjelder å vurdere verneverdier.⁶¹ Derfor blir det fremover enda viktigere med lokal kompetanse. Dette er blant annet målet med kulturminne i kommunen prosjektet, også kalt KIK. Prosjektet har utgangspunkt i St.meld. 35 *Framtid med fotfeste*, og målet er å styrke kompetansen om kulturminner i kommunene og få oversikt over verneverdige kulturminner.⁶² I forbindelse med KIK ble det også gitt tilskudd i 2014-2016 til å opprette byantikvarstillinger i elleve kommuner. I *Riksantikvarens strategi for arbeid med kulturarv i kommunene* er det nevnt flere anbefalinger til kommunene for å gjøre kulturminner og kulturmiljø til et viktig politisk felt. Dette kan oppnås ved å kvalitetssikre kommuneplanens samfunns- og arealdel og sikre tilstrekkelige med ressurser, kompetanse, kapasitet og tverrfaglig samarbeid. Det er også viktig å tilrettelegge for bruk, gjenbruk, transformasjon og energieffektivisering av eldre bygninger. Disse tiltakene er en del av Riksantikvarens satsing på en kunnskapsrik, målrettet og effektiv kulturminneforvaltning.⁶³ For å oppnå dette er det viktig med godt samarbeid på tvers av ulike yrker og interesser.

Hvilken type bevaring oppfordrer paragrafen til?

Målet med paragrafen var å stanse det ukontrollerbare tapet av bygninger fra perioden 1650-1849. Etter å ha gjennomgått sakene fra 2016/17, kan det se ut som de fleste bygningene blir vesentlig endret eller revet uansett. Den eneste bygningen som ikke ble revet, er den saken som fylkeskommunen sendte inn klage på. Dessverre er denne bygningen fortsatt truet av

⁶⁰ Riksantikvarens strategi for arbeid med kulturarv i kommunene. Sitat Ellen Tveit i Sveio kommune: 11.

⁶¹ Riksantikvarens strategi for arbeid med kulturarv i kommunene.

⁶² Riksantikvaren. Kulturminner i kommunen.

⁶³ Riksantikvarens strategi for arbeid med kulturarv i kommunene.

forfall. Dette betyr at tapet fortsatt er stort, men hovedforskjellen er at tapet blir utført på en mer kontrollerbar måte. Fylkeskommunen får mulighet til å vurdere bygningen og kan gripe inn hvis det er helt uhørt å gjennomføre vesentlig endring eller riving. De får inn mange saker som tidligere mest trolig ikke hadde blitt fanget opp, og får også mulighet til å dokumentere bygningene. I flere tilfeller holder fylkeskommunen tilbake rivingstillatelsen til dette er gjennomført. Bygningene bør dokumenteres gjennom foto, der både eksteriør og interiør med detaljer på kledning, listverk, vindusomramming, tapeter og slikt kommer godt frem. Noen ganger gjør fylkeskommunen dette selv gjennom befaring. Dokumentasjon regnes ikke som den beste bevaringsmetoden, da det beste er å bevare bygningen fysisk. Derimot er det bedre enn ingenting, og bygningen kan i det minste leve videre i arkivet.

En annen type bevaring er gjennom gjenbruk. Trøndelag fylkeskommune skriver i nesten alle svarene sine til kommunene at de oppfordrer til gjenbruk av materialer. En bygning i Leksvik fra starten av 1800-tallet ble delvis demontert fordi bygningen var i dårlig stand, og eier ikke visste om søknadsplikten (sak 9). Fylkeskommunen ville gjerne ivareta bygningen, men det lokale historielaget hadde ikke bruk for hele bygningen. Derimot ble fylkeskommunen og historielaget enig om at de skulle bevare de viktigste bygningsdelene. Gjenbruk er god miljøpolitikk, og det er med på å videreføre en del av historien. En eldre gårdsbygning ble ønsket revet i Snåsa fordi den var i veien for videre drift på gården (sak 2). Eier ønsket derimot å merke stokkene og sette opp tømmerkassen på setra lengre opp i bygda. Før var det ikke uvanlig å flytte hus fra gården og opp til setra. Bygningen vil miste stedstilhørighet, men samtidig er det en stor sannsynlighet for at den blir mer brukt og dermed bedre bevart på setra. Fylkeskommunen hadde ingen innvendinger på grunn av bygningens tilstand, men ønsket å komme på befaring for å ta bilder og årringsprøver av tømmeret. Dette er en god løsning på en gammel bygning som ikke kan stå på sitt opprinnelige sted.

Kapittel 6: Hvordan fungerer paragrafen i praksis?

Økokrim publiserte en artikkel på sin nettside i 2011, hvor de stilte spørsmål ved kml § 25.⁶⁴ Bakgrunnen for dette var en økning i brudd på kommunenes meldeplikt om kulturminner. Denne økningen kunne blant annet komme av større bevissthet rundt paragrafen, og at samfunnets velstandsøkning har ført til flere og større byggetiltak. Økokrim fokuserte i hovedsak på automatisk fredete kulturminner og fredete bygninger, men det kan også kobles opp mot andre verneverdige bygninger. Konklusjonen i artikkelen var at kulturminner blir, både bevisst og ubevisst, ødelagt på kommunalt nivå. På bakgrunn av undersøkelsene sine konkluderer de med at kml § 25 ikke fungerer etter formålet. I artikkelen står det også at det kan være behov for en lovendring, men ingen forslag på hva som bør endres.

Lovverk og forskrifter er en viktig del av samfunnet. De lager rutiner og regler som gir oss forutsigbarhet, trygghet og sikkerhet. I store trekk betyr det at vi vet hva vi kan gjøre, og hva vi ikke kan gjøre. På den andre siden så er noen lover og forskrifter åpen for tolkning, noe som kalles lovmessig skjønn. For mye skjønn fører ofte til regionale og lokale ulikheter innen blant annet saksbehandling. Forvaltningspraksis sier noe om hvordan forvaltningen har håndtert en lignende sak før. For å finne ut hvordan paragrafen praktiseres, har jeg valgt å gjennomføre intervju med ansatte i de organene som bruker kml § 25. Fra fylkeskommunen har jeg intervjuet Hauke Haptops for Sør-Trøndelag, og Gunn- Hege Lande for Nord-Trøndelag. På kommunalt nivå har jeg intervjuet Ann Kristin Røkke fra Stjørdal kommune, og Brit Alvhild Haugan fra Inderøy kommune. Mer detaljert informasjon om intervjuobjektene er skrevet i vedlegg 2, og intervju spørsmålene er gitt i vedlegg 1.

Forvaltningspraksis i Trøndelag fylkeskommune

Behandler eller prioriterer fylkeskommunene sakene på samme måte?

Før sammenslåingen hadde Nord- og Sør- Trøndelag ulik tilnærming til kml § 25. I sør ble slike saker prioritert høyere på grunn av mer kapasitet og ressurser. Helt siden sammenslåingen av fylkeskommunene ble et faktum, har nord og sør jobbet tett sammen for å skape en felles saksbehandling. For å gjennomføre dette har de blant annet fellesmøter via Skype, i tillegg til et fysisk møte én gang hver måned. På disse møtene tar de opp vanskelige

⁶⁴ Økokrim.

saker og faglige skjønn. En del kml § 25 saker blir ofte diskutert, da de noen ganger er vanskelige å vurdere.

Begrepet «vesentlig endring» er vanskelig å bruke innen forvaltningen, fordi det har ingen klar definisjon, og tolkes dermed ulikt. Begrepet blir brukt i både kml og pbl, men i pbl skal det være et større tiltak enn i kml for at det skal være en vesentlig endring. Trøndelag fylkeskommune har noen ganger erfart at kommunene behandler begrepet likt for de ulike lovverkene. Det har resultert i at noen saker ikke blir sendt inn til fylkeskommunen fordi saksbehandleren mener at tiltaket ikke er stort nok. Sør forteller om en kommune som trodde at endringene måtte være synlige, en fasadeendring, for å gjelde under kml § 25. Derfor ble det godkjent, uten høring fra fylkeskommunen, å fjerne store deler av konstruksjonen på en bygning fra rundt 1750. Fylkeskommunen oppdaget dette etter at arbeidet var utført, og mente at det ikke var utført på en antikvarisk forsvarlig måte på en så gammel bygning. Dette viser at det faglige og frie skjønn er vanskelig å bruke, og skaper store variasjoner innen forvaltningspraksisen. For eksempel er riving lettere enn vesentlig endring, ettersom alle vet hva riving innebærer. Man kan anta at denne variasjonen innen forvaltningen i stor grad kommer av mangel av forståelse og kunnskap om bygningsvern. I lovforslaget står det at alle sakene som kommunen mottar gjennom pbl, på bygninger før 1850, skal sendes inn til fylkeskommunen. Her skal saksbehandleren kun se på alderen på bygningen, og ikke vurdere graden av endring.

Trøndelag fylkeskommune tror at paragrafen behandles ulikt rundt omkring i Norge. Nord er ikke helt sikre selv på sin egen tolkning av formålet. Det finnes ingen forskning på hvorfor det blir regionale ulikheter, men man kan spekulere på noen av årsakene. Fylkeskommunene er ulikt bemannet, som betyr at noen har mer kapasitet enn andre. Hvis en fylkeskommune ikke har nok ansatte til å utføre alle sine arbeidsoppgaver, så går dette ofte utover kml § 25 saker. Det finnes også regionale ulikheter. Blant annet har noen regioner større bygningsmasse fra før 1850. Det er også ulikt kompetansenivå både lokalt og regionalt, blant annet med tilgang til bygningsvernsenter eller håndverkere, som har bygningsvernkunnskap. Hauke Haupts, som tidligere jobbet hos Finnmark fylkeskommune, sier at Finnmark har en betydelig mindre bygningsmasse, men forvaltningspraksisen var relativt lik Trøndelag sin. Han mener også at kml § 25 forplikter både kommunen og fylkeskommunen å vurdere søknadene, for å kvalitetssikre saksbehandlingen.

Det kan se ut som at fylkeskommunene trenger økte ressurser for å behandle og vurdere alle sakene grundig nok, og dette blir spesielt viktig i 2020 når fylkeskommunene mottar flere arbeidsoppgaver fra Riksantikvaren. Det er derfor mulig at regionreformen fører til at kml § 25 saker blir enda mer nedprioritert, og at flere verneverdige bygninger forsvinner.

Fortidsmineforeningen mener at tapsandelen av eldre bygninger akselerer i vår tid, og at innen 35 år vil halvparten av den resterende bygningsmassen forsvinne.⁶⁵ Det må til drastiske tiltak for å stoppe eller bremse dette tapet, og derfor må alle verktøyene innen bevaring fungere optimalt. Det vil også lønne seg å opprette kommunale stillinger hvor det stilles krav om kompetanse innen bygningsvern, noe som kan gjøre saksbehandlingen mer effektiv og forutsigbart. Kulturminneforvaltningen bør også tilby kurs, veiledning og tverrfaglig samarbeid slik at alle saksbehandlerne forstår viktigheten av bevaring.

Tror du kommunene sender inn alle sakene?

Trøndelag fylkeskommune er helt sikre på at kommunene ikke sender inn alle sakene. Noen kommuner bruker kml § 25 og andre bruker den ikke. Nord antar at omtrent 60–70 % av kommunene sender inn sakene, men de har ingen oversikt over dette. Det er vanskelig å vurdere om det har vært noen saker i de årene det ikke har blitt sendt inn, fordi fylkeskommunen i hovedsak bare vet om de sakene som blir innsendt. Sannsynligvis er det en gråsoner av saker som burde endt opp hos fylkeskommunen. Det er også forskjeller innad i kommunene på hvem som sender inn og ikke. Det kan blant annet komme av en nyutdannet ansatt som ikke kjenner til paragrafen, eller en erfaren ansatt som aldri har praktisert den. Inntrykket til saksbehandlerne er at mesteparten kommer av uvitenhet og en rask vurdering av bygningene uten kompetanse innen bygningsvern. Sør har erfart at noen byggesaksbehandlere ikke vet hvordan man skal finne frem i SEFRAK-registeret og verneplaner. På den andre siden er noen kommunale byggesaksbehandlere veldig flinke til å be om tilstrekkelig informasjon fra tiltakshaver og foretar en grundig undersøkelse og vurdering av bygningen.

Vanligvis får ikke fylkeskommunene noen tilbakemelding om bygningene etter at de har godkjent søknaden om riving eller endring. Bare noen få kommuner sender tilbake et eksemplar av rivingstillatelsen. Kommunene er ikke pålagt å respondere, men det er viktig for fylkeskommunen å vite resultatet slik at de kan dokumentere endringene. Derimot hvis fylkeskommunen er uenig i tiltaket, skal de få beskjed hvis kommunen gjør noe annet enn

⁶⁵ Johansen 2019: 53–54.

ønsket. Her finnes det to ulike nivå. Det første nivået er tiltak de ikke ønsker å godkjenne, men på grunn av at bygningen ikke er verdifull nok til å starte en klagesak, så blir tiltaket godkjent. I slike saker gir fylkeskommunen råd til både kommune og tiltakshaver, og i noen tilfeller ett tilbud om tilskudd. Fylkeskommunen vet sjelden om kommunene følger opp dette, da de får lite tilbakemelding. Ved å innføre et krav om at kommunene må gi tilbakemelding på sakene, så vil fylkeskommunene ha muligheten til å dokumentere endringene. Dette kan gjøres ved å sende kopi av endelig vedtak til fylkeskommunen. Det andre nivået er hvis bygningen har regional eller nasjonal verdi, hvor fylkeskommunen vurderer å klage hvis tiltaket blir godkjent. Da får de alltid tilbakemelding fra kommunene. Fylkeskommunen tror det er stor variasjon i kommunenes oppfatning av paragrafen. Noen mener at det er nok å varsle fylkeskommunen om tiltaket, mens andre vil oppnå dialog for å komme fram til en god løsning. Det eneste som står i formålet til paragrafen, er at kommunen er forpliktet til å sende søknaden til fylkeskommunen for faglig råd, men hva kommunene gjør med svaret, er opp til dem selv. Det finnes ikke noe krav om tilbakemelding i slike saker, og derfor vet man i liten grad om rådene blir fulgt opp eller ikke.

Hvordan kommer bot/straff til å fungere?

I løpet av våren 2019 kommer det nye retningslinjer for få en god og ensartet anmeldelsespraksis i kulturminneforvaltningen. Kommunen har en plikt til å sende inn kml § 25 saker, og det krever relativt lite av kommunene å gjennomføre meldeplikten. Å innføre muligheten til å anmelde kommuner for å ikke holde meldeplikten tyder på et ønske om at paragrafen skal bli respektert, og at kommunene må ta det på alvor. Trøndelag fylkeskommune har ikke praktisert de nye retningslinjene for anmeldelse fra Riksantikvaren ennå, og er usikre på hvordan det kan gjennomføres. For at fylkeskommunen skal kunne anmelde en kommune, må tiltakene bli oppdaget, noe som vil kreve for mye av fylkeskommunene hvis de skal følge med hver enkelt kommune for å oppdage alle kml § 25 sakene. Derfor er det stor usikkerhet om når denne metoden skal benyttes, og hvilken størrelse boten skal ha. Blir det for eksempel større bot hvis en kommunene har unnlatt å sende inn mange saker? Nord mener at det er en god idé og at det i noen tilfeller er effektivt å kunne true med bot, men forstår ikke hvordan den kan håndheves og mener at det alltid er bedre med dialog. Sør mener også at det er bedre med dialog enn straff, og at ulovlighetsoppfølging vanligvis fører til mistillit og dårlig samarbeid. I både nord og sør har de jobbet mye med å styrke lokal kulturminnekunnskap for å få en mer ryddig og effektiv saksbehandling. Blant annet har de erfart at kulturminneforvaltere på lokalt nivå har hatt stor positiv effekt.

Nøkkelen ligger i den kommunale forvaltningen, ved å øke kunnskap og forståelse hos både hos plan og byggesaksbehandlere.

Burde paragrafen gjelde for alle bygninger opp til 1900-tallet? Hvorfor/hvorfor ikke?

Fylkeskommunen har en forpliktelse å vurdere nasjonal og regional verdi, uansett alder på bygningen. En bygning fra for eksempel 1860 er ikke nødvendigvis mindre verdt enn en før 1850. Nord mener at hamskiftet ikke kom like raskt i hele Norge, blant annet fordi det tar lengre tid før trendene kommer på bygda. Derfor kan 1850 regnes som et kunstig og strengt skille. Det kan også være et problem i en del tilfeller at dateringen før 1900 ikke er nøyaktig. Fylkeskommunen mottar mange søknader på yngre bygninger i forbindelse med kml § 25. Forvaltningspraksisen hos Trøndelag fylkeskommune er at de skal prioritere kml § 25 sakene, men også gi faglig råd til andre søknader.

Med tanke på at fylkeskommunen skal gi faglig råd til alle søknadene, alderen på paragrafen, nøyaktigheten av dateringen før 1900-tallet og trusselbildet mot gamle bygninger så mener både nord og sør at grensen kunne blitt flyttet opp til 1900-tallet. Dette selv om saksmengden til fylkeskommunene vil kunne øke, blant annet fordi hamskiftet resulterte i økt produksjon av materialer og nye håndverksmetoder. Det er allerede mangel på kapasitet hos flere fylkeskommuner fram mot regionreformen til kulturminneforvaltningen trer i kraft i 2020. Derfor kunne det vært bedre hvis kommunene gjorde mer selv, istedenfor å sende flere saker til fylkeskommunen.

Forbedringspotensial

Paragrafen bør skjerpes inn og endres for at den skal følge formålet, som ble gjennomgått i kapittel 3. I dag fører den til dokumentasjon og registrering av endringer av bygninger, men ikke i særlig grad til fysisk bevaring. De fleste bygningene blir revet eller vesentlig endret uansett. Paragrafen kan ikke brukes til å si nei til tiltak, fordi det eneste virkemidlet fylkeskommunen har er midlertidig fredning etter kulturminneloven, men da må bygningen inneha nasjonal verdi. Det er kommunen som er plan- og byggesaksmyndighetene på rivesaker, og dermed de som har myndigheten. Det betyr at fylkeskommunen bare kan gi faglige råd, og håpe på at kommunen og eier følger opp disse. Kapittel 31 i pbl setter krav til eksisterende byggverk, men kommunene bruker vanligvis bare å sette krav til sikring for sikkerheten skyld. Kommunens mulighet for bevaring er enten gjennom bestemmelser i

kommunens arealdel, eller hvis de ikke har dette, må de legge ned et bygge- og deleforbud i hver enkelt sak. Deretter må de lage en reguleringsplan med en hensynsone. Dette er en tidskrevende og kostbar prosess for små kommuner og tiltakshavere. Derfor er det viktig å være i forkant, ved å lage kulturminneplaner med gode bestemmelser.⁶⁶

For at paragrafen skal føre til bevaring, må den i dag brukes i kombinasjon med andre lovverk. Kml § 25 er bare en invitasjon til å bli kjent med saken. Fylkeskommunen ønsker på ett eller annet vis å kunne få mer myndighet gjennom paragrafen. For eksempel når fylkeskommunen bestemmer seg for at en bygning har for stor regional eller nasjonal verdi til å rives eller vesentlig endres, så føler de at deres vurdering i liten grad påvirker resultatet. Nord ønsker at paragrafen hadde mer tyngde, slik at hvis de ønsker å sette ned foten, så vil denne foten veie mye tyngre enn ved dagens praksis. Den eneste måten å redde en bygning på i dag er i utgangspunktet ved enkeltvedtaksfredning, gjennom kml § 15, noe som er en langvarig og krevende prosess. Fylkeskommunen kan klage på kommunens vedtak, men den politiske prosessen, som er svært omfattende, ender ofte i avslag. Sør mener at en annen måte å forbedre paragrafen på, er ved å styrke prosessen i kommunen slik at de har et sterkere grunnlag til å stoppe tiltak i særlige tilfeller. Til slutt ønsket fylkeskommunen å fortelle at den beste bevaringen vanligvis foregår gjennom dialog, og ikke lovverk.

Forvaltningspraksis i utvalgte kommuner

Stjørdal kommune

Stjørdal har i dag seks registrerte byggesaksbehandlere på kommunens nettside.⁶⁷ Kml § 25 sakene blir fanget opp ved at hver enkelt ansatt gjennomgår en sjekklister, deriblant om tiltaket er på en bygning eldre enn 1850. Hvis den er eldre, så blir den sendt videre til fylkeskommunen for uttalelse. Én av saksbehandlerne antar at de mottar i gjennomsnittet 3–4 saker per år. Kommunen sender inn alle sakene de mottar som er eldre enn 1850, uansett om de anser det som en vesentlig endring eller ikke. Fra deres side fungerer paragrafen bra, men de er usikre på i hvor stor grad den fører til bevaring. Tiltak blir vurdert og eier får faglige råd, men om disse rådene blir fulgt opp, avhenger vanligvis av eierne. Det avhenger også av størrelsen på tiltaket, for eksempel om det er søkt om å sette opp en veranda eller rive en bygning. I det minste gjør uttalelsen eieren bevisst på bygningens verdier. En negative side

⁶⁶ Epost korrespondanse med Hilde Arna Tokle Yri (04.05.19)

⁶⁷ Stjørdal kommune nettside

ved paragrafen er at mange tiltakshavere misliker at det noen ganger tar lang tid å få uttalelse fra fylkeskommunen. Spesielt i de sakene hvor fylkeskommunen ikke har noen innvendinger, kunne de vært flinkere til å gi raskere svar.

Inderøy kommune

Inderøy har to registrerte byggesaksbehandlere på kommunens nettside.⁶⁸ Haugan, som jeg intervjuet, har ansvar for søknadene om riving og renovering. Inderøy er ikke så stor som Stjørdal kommune og mottar derfor ikke like mange § 25 saker per år. Det varierer hvor mange søknader som kommer inn, men vanligvis én til tre søknader hvert år. Når Haugan mottar en søknad, undersøker hun alltid Askeladden, den nasjonale kulturminnedatabasen som ansatte har tilgang til, for å lokalisere byggeår. I motsetning til Stjørdal kommune som sender inn alle sakene på bygninger før 1850, så vurderer Haugan saken selv først. Ett eksempel var en sak hvor det var bare tømmerkassen igjen av originalt materiale. Tiltaket ville ikke påvirke konstruksjonen, og søknaden ble derfor ikke sendt inn til fylkeskommunen. Likevel tok hun kontakt med fylkeskommunen via telefon, fordi hun har god kontakt med dem og var muligens litt usikker.

Haugan mener at paragrafen på en måte fører til bevaring gjennom at eierne blir oppmerksom på historien og verdiene hos bygningen, spesielt ved boliger. Derimot ved gårdsbygninger er det ofte vanskeligere på grunn av mangel på bruk og økonomi. Det er mange tiltakshavere som blir skuffet over å høre at SEFRAK-registrerte bygninger ikke gir noe vern og tilskudd. Haugan har ingen konkrete ønsker om forbedring av paragrafen, men kunne tenkt seg en konkretisert mal over hvilken type bygninger man ønsker å bevare lokalt. Forvaltningen burde også være mer løsningsorientert når det kommer til ny bruk av for eksempel gamle gårdsbygninger, samt jobbe mer føre-var. Vanligvis når en søknad er sendt inn, så har eierne allerede bestemt seg for hva de vil gjøre med bygningen, og det er vanskelig å endre deres syn på saken.

Konklusjon

Etter intervjuene kan det se ut som at Stjørdal kommune har en bedre løsning enn Inderøy kommune på håndteringen av kml § 25 saker. Stjørdal sender uansett søknaden til fylkeskommunen så lenge at bygningen er gammel nok. Inderøy vurderer tiltakene først, men

⁶⁸ Inderøy kommune nettside

på grunn av at de har god kontakt med fylkeskommunen, virker det som at alle sakene blir i det minste opplyst om. Derimot hvis en kommune eller saksbehandler ikke har det gode forholdet til fylkeskommunen, og heller ikke tar kontakt ved de sakene som de mener kommer utenfor meldeplikten, så er det uheldig. Man kan anta at det var dette som skjedde i en kommune i Sør-Trøndelag hvor søknaden ikke ble innsendt. Bygningen var svært gammel, men de mente at tiltaket ikke var vesentlig. Dette førte til at tiltaket ikke ble utført på en antikvarisk forsvarlig måte. Det står i lovforslaget at det er opp til kulturminnefaglig vurdering å bedømme om kulturminnet gjelder under kml eller ikke. Det står også at meldeplikten vil omfatte alle tiltak som kommunen behandler etter plan- og bygningslovens bestemmelser. På bakgrunn av dette mener jeg at kommunene skal sende inn alle sakene, som gjelder bygninger før 1850, slik at fylkeskommunen får vurdere tiltakene selv og dokumentere endringene.

Kapittel 7: Forbedringspotensial

Anmeldelse

Det finnes nesten ingen forskning på dette om meldeplikt mellom fylkeskommune og kommune, men i flere tilfeller har det blitt oppdaget at kommuner har hatt sviktende rutiner. Økokrim skrev i artikkelen sin fra 2011 at det var en økning i brudd på kommunenes meldeplikt som gjelder kulturminner. Denne økningen kan blant annet komme av større bevissthet rundt paragrafen og at samfunnets velstandsøkning har ført til flere og større byggetiltak.⁶⁹ Man kan anta at denne økningen ikke har minsket med tanke på de nye retningslinjene for anmeldelse fra Riksantikvaren, som har som hovedformål å minske brudd på meldeplikten.

Både kommunene og tiltakshavere har et ansvar for å ha tilstrekkelige rutiner som fanger opp kml § 25 saker. I løpet av våren 2019 kommer det nye retningslinjer for få en god og ensartet anmeldelsespraksis i kulturminneforvaltningen. Målet med dette er å motvirke tapet av kulturminner. Begrunnelsen for straff er i hovedsak basert på allmennpreventiv effekt, men også individuell preventiv effekt slik at vedkommende ikke gjør nye overtredelser i fremtiden. Hvis en kommune unnlater å sende en kml § 25 søknad til vedkommende myndighet før søknaden avgjøres, så kan de anmeldes. Det samme gjelder hvis kommunen unnlater å sende vedtak, hvis et tiltak blir gjennomført på tvers av fylkeskommunens ønske. Retningslinjene beskriver også hva anmeldelsen skal inneholde, hvem som skal motta anmeldelsen og andre aktuelle forhold. Slike anmeldelser skal unntas offentlighet.⁷⁰

Det vil kreve store ressurser av fylkeskommunene å følge opp alle kommunene, for å kontrollere om de har sendt inn alle kml § 25 sakene. Ett av formålene med lovendringen var at fylkeskommunen skulle få mindre arbeidsmengde ved at kommunene sendte inn sakene. Hvis fylkeskommunene skal undersøke selv, så kan man på en måte påstå at paragrafen blir overflødig. Det krever lite av kommunen å sende inn sakene, så lenge at de har gode rutiner. Trøndelag fylkeskommune har ikke praktisert denne metoden ennå, og er usikre på hvordan det kan gjennomføres. De mener den beste bevaringen foregår gjennom god dialog og rådgiving, og at ulovlighetsoppfølging fører ofte til mistillit og dårlig samarbeid. Trøndelag fylkeskommune har jobbet mye med å skape lokal kulturminnekunnskap for en mer ryddig og

⁶⁹ Økokrim.

⁷⁰ Riksantikvaren. Retningslinjer for anmeldelse ved brudd på kulturminneloven.

effektiv saksbehandling. Blant annet har de erfart at kulturminneforvaltere på lokalt nivå har hatt stor positiv effekt. Nøkkelen ligger i den kommunale forvaltningen, ved å øke kunnskap og forståelse hos både hos plan og byggesak.

Med bakgrunn i dette vil jeg påstå av anmeldelse ikke kommer til å forbedre bruken av paragrafen. Det er bedre å øke kompetansen lokalt, slik som Riksantikvarens strategi legger opp til. Dette kan gjøres ved kurs, veiledning og samarbeid, eller ved å opprette en stilling med kunnskap om kulturarv. Dette kan forhåpentligvis føre til at kommuner forstår viktigheten av å sende inn sakene, og lager seg gode rutiner for å fange opp sakene.

Endre årstall fra 1850 til 1900

Norge har en stor geografisk og kulturell variasjon til å være et relativt lite land. Dette byr på regionale og lokale ulikheter, som bør tas med i vurderingene. Finnmark fylkeskommune mente blant annet at meldeplikten burde tilpasses hver enkelt kommune eller fylkeskommune. De ønsket selv at grensen i Finnmark skulle settes til 1944, med tanke på 75 % av bygningene ble brent under 2. verdenskrig. Departementet svarte med at dette burde vurderes, men ikke på det tidspunktet. Nesten 20 år senere er kanskje dette noe man bør vurdere å trekke frem igjen. Man kan anta at fylkeskommunen i Finnmark har minimal bruk for paragrafen, hvis de nesten ikke har noen bygninger fra den perioden.

Flere instanser mente, når andre ledd i paragrafen kom, at meldeplikten burde omfatte bygninger og anlegg helt opp til 1900-tallet. Departementet sin respons til dette var at 1850 markerte et tydelig skille for byggeskikken i Norge, men ifølge Arne Lie Christensen er ikke skillet så tydelig som mange tror.

«Det finnes en vulgæroppfatning av hvordan byggeteknikkene utviklet seg i slutten av forrige århundre. Den går ut på at det foregikk en brå overgang fra håndverk til industriell masseproduksjon, at folk brøt med de gamle lafteteknikkene, sluttet å lafte hus for hånd og kjøpte dører, vinduer og dekorativt utstyr ferdig fra sagbruk og trevarefabrikker. Slik var det ikke. Vi vet fortsatt for lite om hvordan de nye byggeteknikkene spredte seg, men vi kan med sikkerhet si at husbyggingen i lang tid framover fortsatte som individuelt håndverk.»⁷¹

⁷¹ Christensen 1995: 277.

Spiren til hamskiftet ble plantet rundt 1850, men flere av de store endringene vokste seg ikke store før senere. En logisk årsak til dette er at det tok lengre tid før moderniseringen nådde frem på bygda, enn rundt tettstedene og byene.

Først omkring midten av 1800-tallet begynte mennene for alvor å interessere seg for husdyrholdet. Årsaken til dette var endringene i markedet, blant annet en stor økning i forespørselen etter melk og en bevisst satsing på å mekanisere og effektivisere gårdsdriften. Siden midten av 1800-tallet har driftsbygningene vært i kontinuerlig forandring etter hvert som driftsformene endret seg.⁷² Det ble behov for bedre og større rom for husdyr og lagringsplass hvor man kunne oppbevare maskiner, redskap og fôr. Disse endringene kom gradvis når og ujevnt etter etterspørsel. Opp mot 1900-tallet ble det også vanligere med møller og meierier. Utskiftingsloven fra 1857, hvor jorden ble slått sammen og delt ut på nytt, førte også til at jordbrukslandskapet endret seg. Dette påvirket landskapet i størst grad på kysten og i de indre dal og fjellbygdene.⁷³

1860 regnes som et merkeår innen byggeteknisk historie, blant annet fordi det var det året at sagbruksprivilegiene ble opphevet. Før dette måtte eiere ha tiltalelse fra kongen, et såkalt kongelig privilegium, for å drive sagbruk. Denne endringen kom samtidig som at det ble enklere å få lån gjennom privatbankene. Dette førte til at det ble opprettet sagbruksindustri flere steder i Norge. Sirkelsag og høvelmaskin kom også utover 1860-tallet. Alle disse endringene fikk etter hvert stor betydning for byggekikkssutviklingen i landet. Det ble vanlig med halvfabrikat, og byggeskikken ble mer standardisert. Laftingen hadde vært den vanligste byggteknikken i før-industriell tid, men omkring 1860-tallet kom bindingsverk og reisverk. Disse ble først brukt rundt de største byene, ved fløtningselvene og langs kysten. Hvordan disse teknikkene ble spredd rundt i resten av landet er usikkert, men utviklingen var ujevn. For eksempel kom den senere til avsidesliggende bygder og småbønder og husmenn. For noen bønder var det lenge både økonomisk og teknisk mer hensiktsmessig å bruke de gamle teknikkene som de var fortrolige med.⁷⁴

Norge er ett av verdens minst framkommelige land, og derfor har samferdselsårene våre vært svært viktige. De gjorde det enklere å importere og eksportere alt fra materialer til kunnskap. I

⁷² Daria. Norge blir moderne.

⁷³ Tretvik et al. 2005: Kapittel 1.

⁷⁴ Christensen 1995: Kapittel 8.

lang tid var båt den vanligste måten å komme seg rundt omkring i landet.⁷⁵ Rundt 1850-tallet ble samferdselen effektivisert gjennom innførselen av dampskip. Transporten via sjøen ble også tryggere og enklere, blant annet på grunn av den store utbyggingen av fyr langs kysten. I Trøndelag ble det rundt 1850–60-tallet bygd veier av god standard, blant annet Kongeveien. Derimot var det skinnegående transport som utgjorde størst forskjell på denne tiden. Stortinget godkjente planene om Trondheim-Støren banen i 1860, og som ble åpnet i 1864.⁷⁶ Tog ble den dominerende samferdselsåren gjennom hundre år, og det tok ikke lang tid før banen ble utvidet nordover. Jernbanen bidra blant annet til kunnskapsspredning, og at det ble enklere å frakte tungtransport. Oppbyggingen av postvesenet og innføringen av telegrammet hadde også stor påvirkning. Alt dette førte gradvis til at forskjellene mellom bygd og by ble gradvis visket ut, noe som endret byggeskikken.⁷⁷ Derimot skjedde disse endringene gradvis utover midten av 1800-tallet, og derfor er 1850 ikke et tydelig skille innen byggeskikk.

Trøndelag fylkeskommune mener at 1850 ikke er et tydelig skille for norsk byggeskikk. Med tanke på alt dette og at lovendringen kom for nesten 20 år siden, så er det på tide å foreta en ny vurdering av paragrafen, slik at den fører til best mulig bevaring. Flere store endringer bekrefter at 1850 er et for tidlig skille, men hvor bør grensen flyttes opp til? Det finnes ingen fasit for hvilket årstall som burde velges. For eksempel 1880 ville inkludert flere verdifulle bygninger enn 1850. Derimot er det også viktig å huske på at grensen bør være brukervennlig. Man kan anta at ved å flytte grensen opp til 1900-tallet, ved å gjelde for alle SEFRAK-registrerte bygninger, så vil meldeplikten bli enklere å bruke og sikre bedre bevaring av flere verdifulle bygninger.

⁷⁵ NRK. Det umulige landet.

⁷⁶ Tretvik et al. 2005: Kapittel 2.

⁷⁷ Lokallhistoriewiki. Jernbanen Christiania-Trondhjem.

Kapittel 8: Konklusjon

Vår bygningsarv er unik

Det er viktig å bevare eldre bygninger fordi de er kilder til identitet, samhold og tilhørighet, samt at de fungerer som dokumentasjons- og kunnskapskilder. Kulturminneforvaltningen jobber for å bevare et representativt utvalg av bygninger og anlegg fra ulike kulturer, tidsepoker og regioner. Det står i kulturminneloven at det er et nasjonalt ansvar å ivareta kulturminnene, for folk i dag og i fremtiden. For å begrense tapsandelen av verneverdige bygninger, så er det blant annet viktig med samarbeid og dialog. Hvis eierne har stolthet, motivasjon, kunnskap og respekt, så blir bygninger bedre bevart. Derfor er det viktig at kulturminneforvaltningen bidrar med kunnskap, økonomisk støtte og god dialog.

Bygningsarven er truet på mange kanter i dagens samfunn. Folketallet i Norge vokser, og storbyregionene øker mest, noe som medfører et stort press på arealer og infrastruktur. Det er viktig at nybygg blir tilpasset til det eksisterende miljøet både i høyde, volum, utforming og materialbruk. Kulturminneforvaltningen bør også fremover ta en viktigere rolle innen det grønne skiftet. Flertallet av bygningene som vi skal bruke i år 2030, er allerede bygget. Det er klimavennlig å gjenbruke eldre bygninger, og hele 40 % av verdens energiforbruk går til produksjon av byggematerialer og nybygging. At kulturminneforvaltning blir med i det grønne skiftet, kan blant annet resultere i klimagevinster, variert bebyggelse og godt bomiljø.

Paragrafen

Ved lovendringen i år 2000 ble meldeplikten i kml § 25 utvidet til å omfatte alle typer bygninger og anlegg oppsatt før 1850. Dette er en objektiv grense, som betyr at bygningen ikke trenger å inneha kulturhistorisk eller arkitektonisk verdi. Bakgrunnen for endringen var behovet for å begrense tapet av bygninger fra denne perioden. Tilføyelsen skulle også gjøre det enklere for fylkeskommunen å verne og beskytte viktig bygningsarv, ettersom å rive en bygning er et irreversibelt tiltak. Derfor er det viktig med tidlig medvirkning, aktsomhet og varsomhet innen saksbehandlingen. Derimot viser det seg at paragrafen ikke fungerer helt etter formålet. Ett av formålene med lovendringen var at fylkeskommunen skulle få mindre arbeidsmengde, ved at kommunene sendte inn sakene. Problemet er at noen kommuner ikke sender inn sakene, og at en stor del av sakene har for lite vurderingsgrunnlag. Hvis fylkeskommunene må undersøke selv, så kan man på en måte påstå at paragrafen blir overflødig. Det krever lite av kommunen å sende inn sakene, så lenge at de har gode rutiner.

Derfor kan man påstå at ved å styrke kompetansen på kommunalt nivå, vil saksbehandlingen bli mer effektiv og forutsigbar, som igjen kan føre til bedre bevaring.

Undersøkelsene og forbedringspotensial

Etter å ha gjennomgått alle sakene sitter jeg igjen med flere tanker og ideer rundt paragrafen. For det første er det av stor betydning hvem som vurderer graden av skade eller forfall. En handverker med bygningsvernkompetanse vil blant annet foretrekke kvalitet framfor kortsiktig tenking, og bruke passende materialer, konstruksjoner og metoder. I en stor andel av søknadene beskrives bygningene som svært forfalle, men i flere tilfeller er det bare overflateskader. For det andre virker det som at de fleste tiltak blir godkjent fordi det tidligere har blitt utført små eller store tiltak, som har vesentlig endret bygningens uttrykk. Fylkeskommunen vil ikke å gå imot eierne, så lenge at det ikke er ytterst nødvendig. Derfor velger fylkeskommunen å bare kjempe imot riving, hvis bygningen er veldig spesiell eller utradisjonell. Derimot viser saken i Namsos at klaging ikke alltid fører til bevaring, da denne bygningen fortsatt står og forfaller. Hovedårsaken til dette er at paragrafen gir ingen myndighet, og enkeltvedtaksfredning er en lang og krevende prosess.

Forvaltningspraksisen til fylkeskommunene avhenger av kapasitet og ressurser. Trøndelag fylkeskommune er helt sikre på at ikke alle sakene sendes inn. Det kommer av at noen kommuner bruker paragrafen, og andre bruker den ikke. Sannsynligvis er det en gråsone av saker som aldri kommer frem til fylkeskommunen. Dette kan komme av stor variasjon innen kommunens oppfatning av paragrafen. Noen mener at det er nok å varsle fylkeskommunen om tiltaket, mens andre vil oppnå dialog for å komme fram til en god løsning. Hva kommunene gjør med svaret, er opp til dem selv. Å ha muligheten til å gi bøter til en kommune, som ikke overholder meldeplikten, er et bra verktøy å ha i spesielle tilfeller. Derimot er det stor usikkerhet rundt hvordan den kan fungere i praksis, og forvaltningen vil heller gi ros enn ris. Derfor antar jeg at den relativt nye anmeldelsespraksisen ikke vil gjøre noen stor forskjell innen forvaltningen.

De fleste bygningene blir vesentlig endret eller revet uansett, men hovedforskjellen er at det blir utført på en mer kontrollerbar måte. Meldeplikten fører til at bygningene blir godt dokumentert, og de kan leve videre i arkivet. Dette er bedre enn ingenting, men jeg mener at det ikke er nok. Mange verneverdige bygninger forsvinner fordi at fylkeskommunen ikke har

noen myndighet til å stoppe tiltakene. Hvordan fylkeskommunen skal løse dette, har jeg ingen fasit på, men selve paragrafen legger ikke opp til makt eller myndighet. Derfor bør man tenke litt utenfor boksen på hva som kan hjelpe forvaltningen til å bevare flere eldre bygninger. Lokal kompetanse kan være en løsning, noe som blir spesielt viktig i 2020 når fylkeskommunen gradvis overtar flere arbeidsoppgaver gjennom den pågående regionreformen. For å få en kunnskapsrik, målretta og effektiv saksbehandling, så er det viktig med samarbeid på tvers av ulike yrker og interesser. I stedet for å få mer myndighet inn i paragrafen, kan det være en god løsning å øke kompetansen på lokalt nivå.

På bakgrunn av alle intervjuene mener jeg at kommunene bør sende inn alle sakene som gjelder bygninger før 1850, slik at fylkeskommunen får vurdere tiltakene selv og dokumentere endringene. I lovforslaget står det at det beror på kulturminnefaglig vurdering om tiltaket berører kulturminner eller ikke. Det burde også blitt gitt mer tilbakemelding på sakene, slik at fylkeskommunen har mulighet til blant annet å dokumentere endringene. Dette kan utføres ved å sette krav om å sende kopi av endelig vedtak til fylkeskommunen. På den andre siden er det største problemet innen meldeplikten er at det er en gråsoner av saker som aldri når fylkeskommunen. Her kan lokal kompetanse hjelpe kulturminneforvaltningen til å være tidlig, tydelig og løsningsorientert i sitt arbeid, og at beslutninger foregår med gode prosesser og bred medvirkning. Dette kan være med på å gjøre saksbehandlingen mer effektiv og forutsigbar for innbyggerne.

Flere kilder, blant annet Arne Lie Christensen og intervjuobjektene i Trøndelag Fylkeskommune, mener at 1850 ikke er et tydelig skille innen byggeskikk. Nye metoder ble først brukt rundt de største byene, ved fløtningselvne og langs kysten. Hvordan disse teknikkene spredde seg rundt omkring i resten av landet er usikkert, men det er ganske sikkert at utviklingen var ujevn. Med tanke på dette, samt at lovendringen kom for nesten 20 år siden, så er det på tide å foreta en ny vurdering av paragrafen. Derfor mener jeg at grensen bør gjelde for alle bygninger og anlegg oppført før 1900-tallet, noe som vil sikre bedre bevaring av flere verdifulle bygninger.

Avsluttende betraktninger

I denne oppgaven har jeg forsøkt å finne ut hvilke muligheter kulturminneloven § 25, andre ledd, gir til bedre bevaring av eldre bygninger. Jeg har funnet ut at paragrafen fører til en viss grad av bevaring gjennom dokumentasjon, men samtidig at paragrafen bør skjerpes inn og endres for at den skal følge formålet. Når en bygning blir revet, så er det irreversibelt. Bygningen er borte for alltid. Tapsandelen av verneverdige bygninger er fortsatt for høy. Nøkkelen kan ligge i den kommunale forvaltningen, ved å øke deres kunnskap og forståelse, slik som Riksantikvarens nye strategi legger opp til. Dette kan gjøres ved kurs, veiledning og samarbeid, eller ved å opprette stillinger med krav til kunnskap om kulturarv. Dette vil forhåpentligvis resultere i at alle sakene blir innsendt til fylkeskommunen, samt kvalitetssikre søknader slik at fylkeskommunen har tilstrekkelig informasjon til å vurdere tiltaket. Det er også viktig å være i forkant, ved å lage kulturminneplaner og gode bestemmelser i kommuneplanens arealdel. Grensen for å sende inn saker gjennom paragrafen bør også flyttes fra 1850 til 1900. Basert på det jeg har funnet ut i oppgaven, mener jeg at kombinasjonen av lokal kompetanse og endring av tidsgrense i paragrafen, vil føre til en bedre og mer representativ bevaring av eldre bygninger.

«Om me ikkje sjølve tek vare på den lokale historia, vil ingen andre gjere det».⁷⁸

⁷⁸ Riksantikvarens strategi for arbeid med kulturarv i kommunene. Sitat Ellen Tveit i Sveio kommune: 11.

Kilder

Bøker og tidsskrifter

- Christensen, A.L. (1995) *Den norske byggeskikken*. Oslo: Pax Forlag.
- Christensen, A.L. (2011) *Kunsten å bevare*. Oslo: Pax Forlag.
- Dahle, K. (2011) *Bygg i by og bygd- arkitektur og byggeskikk i Nord-Trøndelag*. Steinkjer: Embla Forlag.
- Engh, A. (2018) Arkitekturopprør for menneskevennlige lokalsamfunn. I Rønnevig, E.S (Red.), *Hus til bry: kulturarvens kår i Norge*. (s, 181–189). Lillesand: Sprossa Forlag.
- Fjeldheim, O. H. (2018) Innledning. I Rønnevig, E.S (Red.), *Hus til bry: kulturarvens kår i Norge*. (s, 11–15). Lillesand: Sprossa Forlag.
- Holme, J. (2011) *Kulturminnevern – lov, forvaltning og håndhevelse (red)*. Oslo: Økokrim.
- Johansen, D. (2019). Det norske klimaregnskapet råtner med kulturarven. *Kulturarven*. Nr. 84.
- Kahn, M. (2007) *Lærebok i kulturminnerett*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- Myckland, H.F. & Fiskaa, H.M. *Norges bebyggelse*. Utgitt i perioden 1954–1979. Oslo: Norsk faglitteratur.
- Reinfjord, K. (2019). Vi må formidle det positive i bevaring, ikke komme med pekefingeren. *Fortidsvern*. Nr. 1 2019 (44.årgang).
- Tretvik, A.M., Sandvik, P.T., Kirkhusmo, A. & Stugu, O.S. (2005) *Trøndelags historie*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.

Nettsider

- Arkitekturopprøret. Offentlig Facebookgruppe. Link: <https://www.facebook.com/groups/ArkitekturopproretNorge/about/> (hentet 09.05.19)
- Bygg og bevar. Rapport om energieffektivisering og bevaring. Link: <https://www.byggogbevar.no/enoek/artikler/ny-rapport-om-energieffektivisering-og-bevaring> (hentet 07.02.19)
- Bygg og bevar. Restaurere, rehabiliterer eller bare pusse opp? Link: <https://www.byggogbevar.no/huseier/artikler-viktig-aa-vite-for-huseier/restaurere-rehabiliterer-eller-bare-pusse-opp> (hentet 04.03.19)

- Christensen, A.L. Sveitstilens språk. Link: <https://arkitektur.no/artikler/sveitserstilens-sprak> (hentet 19.01.19)
- Daria. Norge blir moderne- moderniseringen av jordbruket. Link: <http://www.daria.no/skole/?tekst=6083> (hentet 31.03.19)
- Gamle hus da og nå. Status for SEFRAK- registre bygninger. Link: <https://www.riksantikvaren.no/Tema/Miljoeovervaaking/GAMLE-HUS-DA-OG-NAA-status-for-SEFRAK-registrerte-bygninger> (hentet 21.01.19)
- Inderøy kommune. Liste over ansatte. Link: <https://www.inderoy.kommune.no/ansatteliste.5518635-325393.html> (hentet 29.03.19)
- Kulturminnefondet. Andre tilskuddsordninger. Link: <https://kulturminnefondet.no/soknad/andre-tilskuddsordninger/#1470213924227-687e444b-c5c5> (hentet 21.01.19)
- Lokalhistoriewiki. Jernbanen Christiania-Trondhjem. Link: https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Jernbanen_Christiania-Trondhjem#Jernbanen_bidro_til_kunnskapsspredning (hentet 26.04.19)
- Miljøstatus kart. Søk etter tema kulturminne, og velg underkategorien: bygninger fra før 1900. Link: <https://www.miljostatus.no/kart> (hentet 09.05.19)
- Morgenbladet. Intervju med Hanna Geiran. Kulturminner må inn i klimaregnskapet. Mars 2019. Link: <https://morgenbladet.no/ideer/2019/03/kulturminner-ma-inn-i-klimaregnskapet> (hentet 20.03.19)
- NRK TV (2019). *Det umulige landet*. Episode 1: visjoner og vanvidd. Link: <https://tv.nrk.no/serie/det-umulige-landet> (hentet 26.04.19)
- Regjeringen. Byggeskikk og estetikk. Link: <https://www.regjeringen.no/no/sub/stedsutvikling/ny-emner-og-eksempler/byggeskikk/id535403/> (hentet 15.03.19)
- Riksantikvaren (2013) veileder. Råd om energisparing i gamle bygninger. Link: <https://www.riksantikvaren.no/Aktuelt/Nyheter/2013/Ny-veileder-om-energisparing-i-gamle-hus> (hentet 06.03.19)
- Riksantikvaren. Hva er en kulturminneplan? Link: <https://www.riksantikvaren.no/Prosjekter/Kulturminne-i-kommunen-KIK/Hva-er-en-kulturminneplan> (hentet 07.03.19)
- Riksantikvaren. Hva kan vi lære av gamle hus og byer? Link: <https://www.riksantikvaren.no/Tema/Klimaendringene-og-kulturminner/Hvordan->

[redusere-klimabelastningene/Hva-kan-vi-laere-av-gamle-hus-og-byer](#) (hentet 08.03.19)

- Riksantikvaren. Kulturminner i kommunen (KIK). Link: <https://www.riksantikvaren.no/Prosjekter/Kulturminne-i-kommunen-KIK> (hentet 05.03.19)
- Riksantikvaren. Retningslinjer for anmeldelse ved brudd på kulturminneloven. Link: <https://www.riksantikvaren.no/Aktuelt/Forvaltningsnytt/Retningslinjer-for-anmeldelse-ved-brudd-paa-kulturminneloven> (hentet 05.05.19)
- Riksantikvaren. SEFRAK-registeret. Link: <https://www.riksantikvaren.no/Veiledning/SEFRAK-registeret> (hentet 10.04.19)
- Riksantikvarens bystrategi 2017-2020. Link: <https://www.riksantikvaren.no/Tema/Byer-og-tettsteder/Riksantikvarens-bystrategi> (hentet 07.03.19)
- Riksantikvarens strategi for arbeid med kulturarv i kommunene. (2019-2022) Link: <https://www.riksantikvaren.no/Aktuelt/Nyheter/Ny-strategi-for-arbeid-med-kulturarv-i-kommunane> (hentet 20.03.19)
- SSB. Hovedtall for plan- og søknadsbehandling, samt freda kulturminner. KOSTRA-tall». Link: <https://www.ssb.no/statbank/table/11287/tableViewLayout1/>
- Stjørdal kommune. Søk etter byggesak. Link: <https://www.stjordal.kommune.no/ansatte/Sider/default.aspx> (hentet 29.03.19)
- Tilbygg til bolig. Definisjoner. (2017) Link: <http://www.kommunalteknikk.no/getfile.php/4050308.896.qqpzaijwplu7tb/13.+Tilbygg+til+bolig+-+rev+desember+2017.doc.as.pdf> (hentet 06.03.19)
- Trøndelag fylkeskommune. Johannes Heir, Årringsdatering. Link: https://www.trondelagfylke.no/contentassets/0ade7db0a9704491a5e7386b2b2b3619/13-04164-94-vaggennaust-29102016.pdf-878868_1_1.pdf (hentet 06.03.19)
- Trønder- Avisa. Ordfører Robert Svarva intervju. Link: <https://tronderavisa.ald.no/bestillpluss?3&artReffId=17847371&aviskode=TRO&targetUrl=https%253A%252F%252Fwww.t-a.no%252F%253Fservice%253DpaywallRedirect%2526articleUrl%253Dhttps%253A%252F%252Fwww.t-a.no%252Fnyheter%252Farticle17847371.ece> (hentet 22.01.19)
- Universitetet i Bergen. Norsk historie på 1800-tallet. Link: <http://web.hist.uib.no/digitalskolen/oe/nohist.htm> (hentet 17.01.19)

- Økokrim. Fungerer kulturminneloven § 25 etter sin hensikt? Publisert 18.05.2011)
Link: <https://www.okokrim.no/fungerer-kulturminnelovens-s-25-etter-sin-hensikt.416468.no.html> (hentet 15.01.19)

Lover/forskrifter/stortingsmeldinger

- Kulturminneloven. (1978). Lov om kulturminne. (LOV-1978-06-09-50). Link: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1978-06-09-50> (hentet 15.01.19)
- Miljøverndepartementet (1996) *Miljøvernpolitikk for en bærekraftig utvikling- Dugnad for fremtida.* (St.meld. nr. 58 1996-1997) Link: https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/st-meld-nr-58_1996-97/id191317/#E15E13 (hentet 15.01.19)
- Miljøverndepartementet (2004) *Leve med kulturminner.* (St.meld.nr.16 2004-2005)
Link: <https://www.regjeringen.no/contentassets/c6311a10138f40e590c81f3891c96a87/no/pdfs/stm200420050016000dddpdfs.pdf> (hentet 07.03.19)
- Plan og bygningsloven. (2008). Lov om planlegging og byggesaksbehandling. (LOV-2008-06-27-71). Link: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2008-06-27-71> (hentet 24.04.19)
- Stortinget. Lov om endringer i lov 9. juni 1978 nr. 50 om kulturminner. Odelstingsproposisjon nummer 50 (1998-99), innstilling Odelstinget nummer 24 (1999-2000), beslutning i Odelstinget nummer 35 (1999-2000). Link: <https://stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Saker/Sak/?p=17986> (hentet 15.01.19)

Arkivmateriale

- Digitalt arkiv hos Trøndelag fylkeskommune. Instruksjon til søkeprosess ligger vedlagt (vedlegg 3)

Intervjuobjekter

- Epost korrespondanse med Hilde Arna Tokle Yri (Trøndelag fylkeskommune) 04.05.19.
- Intervju med Ann Kristin Røkke (Stjørdal kommune). Telefonsamtale 29.03.19.
- Intervju med Brit Alvhild Haugan (Inderøy kommune). Telefonsamtale 29.03.19.

- Intervju med Gunn- Hege Lande (Trøndelag fylkeskommune) på hennes kontor. 18.03.19.
- Intervju med Hauke Haupts (Trøndelag fylkeskommune). Telefonsamtale 20.03.19.
- Samtale med Bettina Frantz. Saksbehandler for Namsos kommune. Telefonsamtale 05.03.19.

Liste over forkortelser

- Kml: Kulturminneloven
- Nord: Nord- Trøndelag
- Pbl: Plan- og bygningsloven
- Sør: Sør- Trøndelag

Vedlegg

Vedlegg 1: Intervjuspørsmål

Spørsmål til Trøndelag fylkeskommune

- 1) Hva er din erfaring med kml § 25, andre ledd?
- 2) Hva er ditt inntrykk av paragrafen?
- 3) Hvor mange saker antar du at dere behandler i Trøndelag fylkeskommune hvert år?
- 4) Tror du at fylkeskommunene behandler eller prioriterer sakene på samme måte? På hvilken måte skaper dette regionale ulikheter i behandling og prioritering?
- 5) Tror du kommunene sender inn alle sakene?
- 6) Gir kommunene beskjed tilbake til fylkeskommunen hvis de ikke følger rådene dere gir? Hva er eventuelt årsaken til at de ikke sier ifra?
- 7) Hvordan trur du bot/straff kommer til å fungere?
- 8) Burde paragrafen gjelde for alle bygninger opp til 1900-tallet? Hvorfor/hvorfor ikke?
- 9) Forbedringspotensialet? Ville du endret noe ved paragrafen?

Spørsmål til kommunene

- 1) Har du noen erfaring med kml § 25, andre ledd?
- 2) Hvor mange saker antar du at dere får inn på bygninger før 1850 per år?
- 3) Er det en person som behandler slike saker, eller får alle tilsendt?
- 4) Hvordan er praksisen deres rundt å sende inn slike saker til fylkeskommunen?
- 5) Tror du paragrafen fører til bedre bevaring av eldre bygninger? Hvorfor/hvorfor ikke?
- 6) Forbedringspotensial. Ville du endret noe ved paragrafen?

Vedlegg 2: Oversikt over intervjuobjekt.

Navn	Alder	Stilling	Antall år i stilling	Fagbakgrunn
Gunn Hege Lande	48	Rådgiver - nyere tids kulturminner i Trøndelag fylkeskommune, avdeling Steinkjer.	Fastjobb siden 2009.	Etnologi fra universitet i Bergen. Fagkombinasjon med historie, kulturvern og formidling.
Hauke Haupt	53	Bygningsantikvar - nyere tids kulturminner i Trøndelag fylkeskommune, avdeling Trondheim	Siden 2008. 2006-2008 i Finnmark fylkeskommune.	Arkitekt, ingeniør og håndverker.
Ann Kristin Røkke	55	Byggesaksbehandler i Stjørdal kommune.	Siden 2013	Byggesaksbehandling og kart og oppmåling.
Brit Alvhild Haugan	59	Byggesaksbehandler i Inderøy kommune.	Siden 2011.	Bygningsingeniør

Vedlegg 3: Hvordan finne saker i Trøndelag fylkeskommune sitt digitale arkiv.

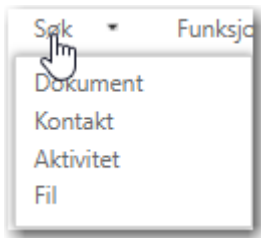
Skrevet av Ole Jakob Hepsø. Han jobber som arkivar hos Trøndelag fylkeskommune. Epost korrespondanse (13.05.19)

Utføre et utvidet søk

Utvidet søk gir deg flere søkefeltet som du kan bruke hver for seg eller i kombinasjon.

I motsetning til [hurtigsøk](#) og globalt hurtigsøk, består utvidet søk av et antall søkefeltet som er koblet mot tilsvarende felt i databasen. Utvidet søk gir treff når verdiene du bruker i søkefeltene stemmer med verdiene lagret i databasen.

1. Klikk på menyknappen **Søk** og velg deretter den elementtypen du vil søke etter.

2. Når søkesiden åpnes, velg fanen **Utvidet søk** og fyll inn verdier i de feltene du vil bruke i søket. Søkevinduet har felter tilpasset for søk etter elementer av den valgte elementtypen.

Søk dokument

Hurtigsøk **Utvidet søk** Favoritter Historikk

Skjul felter Skjul felter automatisk ved søk Vis flere søkefelter

Dokumentarkiv

Dokumentkategori

Dokumentnummer

Dokumenttittel

Status

Ansvarlig enhet Gjeldende enhet Inkl. underl. org.enhet

Ansvarlig person Gjeldende bruker

Dokumentdato fra til

Kontakt

Prosjekt

Sakstittel

Arkivdel

Prosessbeskrivelse

Prosess Inkluder underliggende klasser Begrens til valgte arkivdel

Journalposttype: Navn

Journalposttype

Legg til søkefelt:

Søk Nullstill søkekriteria Tell

Handlinger Viser 2 av 2 Konfigurer visninger Vis: Standardvisning

✓	Dokumentnr.	Dokumenttittel	Mottatt dato	Ekspedert dato	☐ Ansvarlig person	Dokumentkategori	Dokumentarkiv
	17-50	CV - Ava Marie Olsen	10/20/2017		☐ CH1 - Dept 1 case handler	Dokument inn	Felles dokumenter
	17-37	Membership 2017	10/11/2017		☐ CH1 - Dept 1 case	Dokument inn	Felles dokumenter

Søkefelt	Beskrivelse
Søke i "Tittel" eller "Søkenavn" (1)	<p>Alle søkevinduene har et hoved-søkefelt (Tittel eller Søkenavn). Dette feltet har en rullegardinliste med søkealternativ ved siden av.</p> <p>I hoved-søkefeltet skriver du inn ett eller flere ord, og velger deretter ønsket søkealternativ. Se beskrivelser av alternativene nedenfor.</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ Velg Begynner med for å søke etter alle elementer som starter på det spesifiserte ordet eller teksten. •Velg Alle disse ordene (OG) for å søke etter alle elementene som inneholder alle de spesifiserte ordene. •Velg Noen av disse ordene (ELLER) for å søke etter alle elementene som inneholder ett eller flere av de spesifiserte ordene. <p>Skriv bare hele ord. Søkeordene kan skrives inn i vilkårlig rekkefølge. Bruk anførselstegn for å søke etter ett eksakt sett med ord.</p>

	<p> Merk</p> <p>Disse to søkealternativene vil ikke finne noen elementer hvis feltet inneholder spesialkarakterer med mellomrom på hver side. (Med spesialkarakterer mener vi her alle andre karakterer enn A-Å og 0-9).</p> <p>I det første eksempelet til høyre vil løsningen ikke få noen treff fordi anførselstegnet har mellomrom på begge sider. I det neste eksempelet vil løsningen finne alle elementer som inneholder ordene "min" og/eller "sak".</p>
Søke i tekstfelter (2)	I rene tekstfelter (utenom hoved-søkefeltet), angir du søkeverdi ved å skrive inn begynnelsen av ordet eller teksten du vil søke etter.
Felter med rullegardinliste (3)	I felter som har rullegardinliste velger du søkeverdi ved å klikke på pilen og deretter velge verdi fra listen.
Felter med "Hent"-knapp og evt. Søkeknapp (4)	<p>I felter som har en "Hent-knapp" til høyre for feltet, velger du søkeverdi ved å skrive inn noen få bokstaver eller ord og deretter trykke RETUR. Løsningen vil da hente opp alle feltverdier som begynner med bokstavene eller ordene du skrev inn og la deg velge verdi blant disse.</p> <p>Enkelte felter kan i tillegg ha en søkeknapp. Søkeknappen åpner et nytt søkevindu som gir deg flere muligheter ved søk etter feltverdier. Verdien du velger i det nye søkevinduet hentes tilbake inn i feltet.</p>
Datofelter (5)	I felter som har en kalender til høyre for feltet velger du dato ved å klikke på knappen og deretter velge ønsket dato.
	Feltet Ansvarlig enhet har en Gjeldende enhet sjekkboks til høyre for feltet. Kryss inn i feltet hvis du bare vil søke etter etter elementer tilhørende din enhet/avdeling.

	<p>Feltet Ansvarlig person har sjekkboksen Gjeldende bruker til høyre for feltet. Kryss inn i feltet hvis du bare vil søke etter elementer som du er ansvarlig for.</p>
<p>Søk i Filinnhold.</p>	<p>Hvis du er i søkevinduet for Dokument eller Fil har du i tillegg feltet Filinnhold. Dette feltet søker i filinnholdet på filene koblet til dokumentene lagret i løsningen.</p> <p>Dette feltet krever at du skriver inn hele ord og finner bare filer som inneholder alle ordene i søket ditt. Du kan derfor enkelt avgrense søket ved å legge til ekstra ord. Ordenes rekkefølge spiller ingen rolle.</p> <p>Bruk et prosenttegn (%) når du vil erstatte et vilkårlig antall tegn i ordet.</p> <p>Når du vil søke på fraser i dette feltet, er det viktig at du skriver dem eksakt slik de forekommer i filen og at de plasseres mellom to anførselstegn.</p> <p>Eksempel "<i>Søknad på garasje</i>".</p>

3. Klikk **Tell** for å telle hvor mange treff søket gir. Antallet treff vises over resultatlisten.
4. Klikk **Søk** for å utføre søket. Alle elementer som oppfyller søkebetingelsen vises i resultatlisten.

Vedlegg 4: Tabell med kml § 25 saker fra tidligere Nord-Trøndelag fylkeskommune

Første tabell er for 2016, og andre tabell for 2017.

Lokalisering	Alder	Bygningstype	Status	Tilstand	Vurdering	Resultat
Sak 1: Namsos	1848/1849	Trønderlån	Rive	Eier ønsker å rive hovedhuset i samarbeid med Namsos brannvesen. Har lyst til å sette opp den gamle bygningen, som var mer staselig og ligner på våningshuset på Bakke Gård. Bygningen ser «shabby» ut, men det mester er bare på overflaten.	Høy grad av autentisitet og god materialkvalitet gjør bygningen godt egnet til restaurering. Bygningen er også sentral i et helhetlig og gammelt tun. Fylkeskommunen klager på riving. Klage ikke tatt til følge, og saken oversendes til fylkesmannen.	Har ikke skjedd noe.
						

Sak 2: Snåsa	Før 1850, men usikker på nøyaktig årstall.	Udefinert	Rive og sette opp på nytt et annet sted.		Tiltakshaver vil bygge ut fjøset, som fører til at en eldre bygning står i veien. Fylkeskommunen liker tankegangen med å bevare tømmerkassen, men ønsker flere opplysninger og muligens en befaring. Flyttes til setra.	Revet, men usikker på om det er gjenopsatt enda.
Sak 3: Steinkjer	I førte kvartal av 1800-tallet.	Bolig	Tilbygg	Bygningen har gjennomgått stilendringer, tiltaket vil være reversibelt og medfører ikke vesentlige endringer i eksisterende konstruksjon.	Bygningen har gjennomgått stilendringer, tiltaket vil være reversibelt og medfører ikke vesentlige endringer i eksisterende konstruksjon.	Utført

Sak 4: Stjørdal	Åringsdatering 1830- tallet.	Våningshus og fjøs.	Rive	Brannskadet våningshus og fjøs.	Få eksempler igjen av denne typen sammenbygde bygninger, og materiale av god kvalitet. Fylkeskommunen ønsker istandsetting, men bygningen er ikke av nasjonal eller regional verdi, så de godtar riving.	Revet
--------------------	---------------------------------	------------------------	------	------------------------------------	--	-------

Lokalisering	Alder	Bygningstype	Status	Tilstand	Vurdering	Resultat
Sak 5: Verdal	1800, tredje kvartal.	Bolighus	Tilbygg	?	Kommunen oppdaget oppføring av tilbygg uten søknad og tillatelse til tiltaket. Usikker på fylkeskommune.	Det har ikke skjedd noe mer.
Sak 6: Namsos	Usikkert, men fra starten av 1800-tallet.	Våningshus	Tilbygg	 <p>Omfattende endringer, blant annet to tilbygg. Trolig ikke noe originalmateriale igjen.</p>	Fylkeskommunen mener på bakgrunn av at bygningen er vesentlig endret, at den ikke innehar regional eller nasjonal verdi.	Utført.

Sak 7: Stjørdal	Antatt 1630	Våningshus	Rive	<p>Revet og satt opp igjen i 1930 på grunn av råteskader.</p> <p>I 2001 fikk låna brannskader, og er nå i dårlig stand. Det er også fyringsforbud i de 3 ildstedene.</p>	<p>Undersøkelser viser at tømmeret er hogd på ulike tidspunkt, alt fra 1751-1930 tallet.</p> <p>Fylket har ingen innvendinger, men oppfordrer til gjenbruk.</p>	Revet
Sak 8: Lierne	<p>Usikkert men basert på hustypen så antar man det er mellom 1850-1870.</p> <p>Noen deler kan være eldre.</p>	Våningshus	Rive	<p>Dårlig forfatning, og ønskes revet i forbindelse med restaurering av andre bygg på gårdstunet.</p> 	<p>Få eldre bygninger igjen i Lierne, men den er ikke av regional eller nasjonal verdi.</p> <p>Før det gis rivingstillatelse må bygningen bli dokumentert.</p>	Revet

<p>Sak 9: Leksvik</p>	<p>Oppført i perioden 1800-24, og flyttet i 1885.</p>	<p>Uthus/stabbur</p>	<p>Rive</p>	<p>Dårlig forfatning etter å ha stått urørt i ca 150 år. Råteskade, soppskade og lekkasje i tak. Redd for sikkerheten til barna som leker på tunet. Eier visste ikke om søknadsplikten, så bygningen er allerede delvis demontert.</p>	<p>Tiltakshaver var i kontakt med det lokale historielaget, men de takket nei til å overta bygningen. Fylket gjennomførte befaring hvor de konkluderte i at de ikke vil gå imot riving, men sier at bygningen har sjelden byggeskikk og at gjenbruk er god miljøpolitikk. Historielaget skal bevare de viktigste bygningsdelene.</p>	<p>Revet</p>
---------------------------	---	----------------------	-------------	---	--	--------------

Sak 10 Stjørdal	1840-1850	Trønder og stabbur	Rive	Ikke vært i bruk siden 70/80 tallet, og er veldig forfallent. 	Fylket har vært på befaring. Dette er ensete klyngetunet igjen i området, men forfallet har kommet for langt. Bygningen er gjennomgått og dokumentert.	Revet
Sak 11: Snåsa	1800, tredje kvartal.	Våningshus	Rive	?	Vet veldig lite om denne bygningen.	Revet.
Sak 12: Levanger	Sannsynligvis før 1850.	Våningshus	Rive	Eier kaller det skjemmende, råttent og forfallent, og mener at det utgjør en sikkerhetsrisiko.	Bygget ble ombygd og påbygd i 1943. Tømmerkassen er ut til å være av god kvalitet, og mulig å gjenbruke. Håper at bygningen blir dokumentert før riving.	Revet

Sak 13: Nærøy	Fra 1900- tallet. Derfor gjelder det ikke for kml § 25.	Våningshus	Rive	<p>Dårlig teknisk stand.</p> <p>Blir muligens brukt som et brannobjekt for brannvesenet.</p>	Ikke gammel nok til å gå under kml § 25.	Revet
Sak 14: Nærøy	Mellom 1750-1774	Bolighus	Rive	<p>Bygningen har dårlig teknisk stand ifølge søknaden, og eier er redd for at bygningen skal rase sammen. Eierne har tidligere fått vurdert istandsetting, men fulgte ikke opp på grunn av kostnaden for oppgradering.</p>	Fylkeskommunen ga opp fordi bygningen ikke hadde høy nok verdi, og eier ville ikke bevare.	Revet

Sak 15: Snåsa	Bygd i perioden 1830-1841 ifølge Snåsaboka.	Sommerfjøs	Restaurering	Restaureringsprosjekt startet på en gammel fjellgård, uten at det ble søkt om.	Nesten alt det originale tømmeret ble skiftet ut.	Utført
Sak 16: Stjørdal	1802 ifølge Norges bebyggelse	Våningshus	Bygge på trønderlåna i lengden.	Bygningens eksteriør er sterkt endret ved utskifting av kledning, vindu og takteking. 		Utført

